

Štefan Šteflovic

Únik z moci šelmy
(Slovenský vojak – partizán v Odeze)

Autobiografia

Banská Bystrica
2015

*spracované na želanie vzácných dám
Lydie a Sylvie, dcér autora*

Únik z moci šelmy

(Slovenský vojak – partizán v Odeze)

Ing. Štefan Šteflovic

Jazyková úprava:

Zuzana Ondrejková

Grafická úprava:

Ivan Kocák

Fotografie:

Archív Múzea SNP, Banská Bystrica

Ing. Štefan Šteflovic

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania

Kapi / tulská 23

975 59 Banská Bystrica

www.muzeumsnp.sk

Tlač:

DOLIS s.r.o., Bratislava

ISBN 978–80–89514–34–2

Obsah

Pozdrav čitateľovi / 5

Detstvo – Dorast / 7

Základná vojenská služba / 10

Odchod do Ruska / 10

Odesa / 14

Stretnutie so šelmou / 19

Šelma utrpela porážku v humanitnej kvalifikácii / 19

Šelma a taktika / 21

Šelme ušla korisť / 35

Subjektívne podmienené nebezpečenstvo / 46

Vstup do Československého armádneho zboru / 48

Odchod z Odesy / 48

Dukla / 53

Koniec vojny / 57

V civile / 58

Ozvena krvi
Zbierka básní (poézie) / 73

Dialóg / 74
Stať sa bohom na zemi / 74
Roky tridsiate / 75
Východ / 76
Blesková vojna / 76
Poslanie vybranej rasy / 77
Vianoce v Moskve / 77
Precitnutie / 78
Túžba devy / 79
Emisári priateľstva / 79
Tryzeň / 80
Rozhovor o vojne / 81
Hľadanie vinníka / 81
Túžba národov / 81
Potrebanie sveta / 82
Odôvodnenie vojny / 82
Teror / 83
Slávny deň národov / 88
Smutný deň vodcu / 88
Svetlo sviec / 89
Odkaz / 90
Dve generácie / 90
Odkaz / 91
Sonet / 92
Sonet hrdinom / 93

Pozdrav čitateľovi

Niekoľkými riadkami vyjadrujem úctu čitateľovi, ktorý svojou inteligenciou sa zaujíma o toto dielo, hoc' možno nevidel, nezažil, nepoznal etapu dejín našej vlasti, o ktorej je v diele reč. Pre tých, ktorí túto etapu nepoznali, pripomeniem.

Dnešný človek, nepoznajúci spomínanú minulosť, si možno ráno povie, čím sa bude cez deň zapodievať, a nik mu jeho plán neprekazí, stane sa to, čo si povedal.

V onej minulosti platila iná zásada: Či dnešok prežijem, či ma nezastrelia tí v uniformách, čo chodia po mestách, dedinách, pozorujú, odhadujú, koho z ulice zobrať, zabiť či za nič obviňovať. Inak to bolo na frontoch. V zázemí štátov, kde vojna prebiehala, sa našli ľudia, ktorí v tejto neľudskej dobe boli schopní písať – skladať básne a piesne. No nie pre seba či svojich milých, ale práve pre takých, čo v zázemí alebo na frontoch trpeli. Jestvovala tzv. Pieseň frontového šoféra, kde šofér riadi a spieva na frontových cestách: „Zomierať nám je priskoro, čakajú nás doma povinnosti“ alebo pieseň Tmavá noc, kde v noci hliadkujúci vojak nôti: „Tmavá noc, len strely pištia po poli, len vietor hudí v drôtoch, len hviezdy kmitajú“. Alebo slovenská pieseň: „Načo ti, môj milý, tá košielka bude, keď pôjdeš na vojnu, kto ju nosiť bude?“

Možno by sa niekto spýtal, či za takých podmienok sa chcelo dakomu spievať. Áno, chcelo, ale z iných pohnútok ako v pokojnej dobe. Ale toto zdôvodnenie má viacero činiteľov. Toto skromné dielo chce poukázať, ako sa chovali naši ľudia v čase a na výnimočných miestach, keď sa usiloval celý svet o mier a zastavenie šíriaceho sa zla! Agresor konal zlo sebavedome, vychutnávajúc si to, protistrana musela mať vyšší koeficient nepoddajnosti a odporu.

ŠELMA a jej moc prichádzali s protistranou do konfliktu rôznymi alternatívami, v ktorých riziko bolo vyvážené nielen odvahou, ale hlavne rozvahou.

Tento sebaopis chce toto všetko povedať a poukázať na tú dobu a ako sa v takej dobe správať, aby sám, a nielen sám, ale celý národ bol v tomto zmysle hodnotený v merítku sveta!

Detstvo – Dorast

Autobiografia znamená v hovorovej reči „samoopis“, teda na želanie titulných dám, opisujem sám seba.

Narodil som sa a žil zhruba 20 rokov v malej dedinke, ležiacej uprostred cesty medzi Novým Mestom nad Váhom a Trenčínom, menovala sa ADAMOVCE. Spojenie Nového Mesta nad Váhom s Trenčínom umožňovala cesta prechádzajúca cez všetky obce medzi týmito mestami. Adamovce ležia medzi touto cestou a železnicou, no pred začatím II. svetovej vojny bola vybudovaná pozdĺž železnice tá cesta (nie diaľnica), po ktorej jazdíme do Trenčína. Obec mala v tých časoch 32 domových čísel. Náš dom stál presne uprostred dediny. Stredom dediny sa vinul potok, po jeho oboch brehoch boli čelom k nemu stavané domy. Bola a je to tichá idylická dedinka. Orientačne bola situovaná smerom severozápad – juhovýchod. Do školy som chodil do susednej dedinky Kochanovce, ktorá ležala od cesty Nové Mesto nad Váhom – Trenčín na druhú stranu, na západ, kým Adamovce na východ. Aj kostol bol na území Kochanoviec.

Otec bol zamestnancom železníc, musel byť každý deň v zamestnaní. Matka po mojom narodení ochorela na tuberkulózu (voľačo si spomínam, že

sa nachladila, keď prala na potoku v zime), potom zomrela. Vtedy som ešte nemal päť rokov. Bol som najmladší, starší bol Jozef a od neho staršia Mária, moji súrodenci. Mali sme aj poľnohospodárske pole (i keď nie veľa, ale bolo), preto sa otec v priebehu roka oženil.

Dostal som teda macochu. Tento úsek môjho života narobil v mojej psychike pre ďalší normálny život zlo. Pomohol mi však v krutosti vojny tým, že som bol privyknutý na krutosť života. Inak som jej dávno odpustil.

Po skončení základnej školy som absolvoval dvojročnú hospodársku školu, až potom som sa šiel učiť do Nového Mesta nad Váhom klampiarsko-zámočníckemu odboru vo firme „Markus Grunhút a synovia“ (na námestí, kde za socializmu predávali bicykle - ten obchod patrila ku dielni, bola to židovská firma). Tu som sa naučil nemčinu. Otec ma chcel dať učiť najskôr kresťanovi – Polákovi (kúsok vyššie ku Žabej ulici), ale ten chcel, aby si otec za mňa platil nemocenské alebo aby Polákovi každý rok dal (aj doviezol) 5 metrických centov zemiakov. Nám sa nikdy také množstvo neurodilo. Preto ma otec dal učiť židovi. Na železnici mi vybavil preukaz na voľné bezplatné cestovanie na trati Melčice – Nové mesto nad Váhom a späť, a tak nastala moja učňovská cesta k vyšším metám. Keď som potom neskôr globalizoval myšlienky tohto úseku života, pripadalo mi to, ako by som v roku 1937 na ten vlak na uvedenej trati nastúpil a v roku 1940 z neho vystúpil – vždy

15. apríla. Charakteristické na tomto období bolo dusno na Slovensku. Do učňovskej školy, ktorú som vtedy absolvoval, nás chodili učiť učitelia v gardistických uniformách a netreba si robiť veľké predstavy, aké mali reči. Židia museli nosiť hviezdy, prenasledovali sa tí, ktorí s Hitlerom, Tisom, gardou a fašizmom nesúhlasili. Prudko sa schyľovalo k veľkej vojne.

Ukončenie môjho učňovstva bolo sprevádzané aj skúškami, a to teoretickými v škole a odbornými v dielni. To, kde som mal robiť odborné skúšky, určil úrad živnostenského spoločenstva. Vybral mi firmu Polák, ktorý mal právo určiť mi, čo mám v rámci skúšok zhotoviť. Výrobky, ktoré som mal zhotoviť, som urobil za jeden a pol dňa, vyhľadal som Poláka a oznámil mu to. No on to neprijal, vraj „U mňa sa skúšky robia týždeň...“. Na úrade spoločenstva to nepotvrdili, išlo len o zhotovenie určených výrobkov a to splnené bolo. Informovali ma, že čím dlhšie sa takéto výrobky zhotovujú, tým horšiu známku skúšajúci dostane, i keď výrobky sú zhotovené na jednotku. A túto možnosť diskvalifikovať ma preto, aby som uňho pracoval týždeň, som Polákovi nedoprial.

Po skúškach som sa zamestnal v Škodovke v Dubnici, neskôr u súkromníka na Myjave, potom v Armatúrke na Myjave, odkiaľ som 15. apríla 1942 narukoval do Banskej Bystrice, vtedy ako špecialista pri autovojsku.

Základná vojenská služba

Odchod do Ruska

Nastúpil som na vojenskú službu v období zúrenia II. svetovej vojny, a to za podmienok, kedy náš štát vyhlásil vojnu vtedajšiemu Sovietskemu zväzu a Spojeným štátom americkým i Anglicku. Pochopiteľne, že nás vojakov potreboval náš spojenec „fašizmus“ posilať do Sovietskeho zväzu ako „kanonen futer“, teda ako „potrava pre delá“, a ako pomoc pri vyrovnávaní stále sa „vykrivujúcich frontových línií na ruskom fronte“. Narukoval som 15. apríla 1942. Presne tri mesiace trval náš výcvik, ktorý sa delil na poradový (nutný) a odborný, do ktorého patrila vojenský vodičský kurz (lebo civilný na vojne neplatil) a kurz pre automechanikov. Presne 15. júla 1942 v nočných hodinách som vlakom prekračoval hranice s Poľskom. O 3 mesiace! Prvé miesto, kde sme sa vyložili, bolo mesto Rostov na Done. Začiatkom jesene bola moja jednotka presunutá na Kaukaz, kde sme boli do začiatku januára 1943, kedy Rusi pohli front, takže sme lietadlami z Kaukazu utekali na Kerč a na Krym. Po ústupe z Kaukazu som bol na viacerých stanovištiach.

V meste Kerč, Geničesk na Kryme, v dedinke Michajlovka a ako vodič nákladného auta Praga RV som bol pridelený ďalekonosným delostrelcom

na prepravu kanónov, a to bolo do dedinky Port Chorly. Toto bolo to miesto, kde som poznal Lýdiu. Jej druhé meno bolo Sotničenko. Milé dievča. Dedina Port Chorly ležala na pobreží Čierneho mora. Rusi ju za čias mieru určili ako záchytný bod v čase vojny a Nemci to opakovali, preto sme tam boli aj my s delami, a tiež tá prístávacia rampa pre hydroplány.

V dedinke sme boli deviat slovenskí vojaci (t. j. štyria vodiči, štyria spolujazdci a jeden, veliteľ, nadporučík Štefan Šiška) so štyrmi vojenskými nákladnými autami a štyrmi delami. Ja som bol s mojím spolujazdcom Vojtom Kováčim ubytovaný u veľmi serióznej panej, bola krajčírkou. Pre ľudí v dedine sme robili rôzne opravy domácich potrieb, hodín, a hlavne mechanických gramofónov.

Lýdia Sotničenko (musím o nej samostatne písať, lebo vzácne dámy uvedené na začiatku tohto diela by mi to neuznali ako správnu analýzu pri literatúre faktu) mala vtedy 19 rokov a pracovala vo svojej obci ako vedúca pošty. Jej povaha, vlastnosti správanie a vystupovanie sa mi zapáčili, ako aj jej postavenie v rodine – pred viacerými rokmi jej zomrela matka a sama sa starala o otca a troch súrodencov, pritom bola aj zamestnaná. Mala rozvážnu povahu. Z Port Chorly som po 15 mesiacoch odchádzal na Slovensko na dovolenku (nárok bol po roku). Áno, v tú poslednú noc sme boli spolu a nespali sme, lebo sme plnili moje želanie – Lýdia ma učila ruštinu, ale aj gramatiku, teda aj písmo.

Ráno prišiel k nám jej otec – rozlúčiť sa so mnou a navrhol, aby mi na pamiatku darovala svoju gitaru, ktorú mala veľmi rada. On mi dal na cestu pollitrovú fľašku domácej samohonky a Lýdia ma vypravila jedlom. Nastúpil som do zberného auta, ktoré zberalo dovolenkárov, to ma odviezlo asi 300 km do mesta Perekop, lebo v Port Chorly železnica nebola a ja som cestoval železnicou. Cestovanie na tejto trase nebolo veľmi plynulé; išlo o trasu, ktorou sa zásoboval front a prepravovali sa ňou aj vážne zranení nemeckí vojaci do Nemecka na liečenie a operácie, ako i na dovolenky.

Do Ruska som cestoval cez Bohumín, Lvov, teda cez Poľsko, teraz cez Ukrajinu a uzly: Nikolajev, Pervomajsk, Vinica, Chmelnickij, Tarnopol, Užhorod. Toto posledné mesto už bolo územím predvojnového Československa – vtedy územie ČSR tvorila aj Podkarpatská Rus, ktorej hlavným mestom bol práve Užhorod. Keď som bol v Žiline, akoby som bol doma.

Dĺžka mojej dovolenky bola tri týždne. Ani nie po týždni pobytu na Slovensku sa objavili na mojej tvári, ale aj inde po tele vyrážky, ktoré vyžadovali lekára. Z tohto dôvodu som sa nemohol vrátiť z dovolenky načas, čo doktor úradne zariadil. Posledný deň mojej „praceneschopnosti“ bol 5. december 1943. V ten večer som pre malú sestru Gitu zahral ešte Mikuláša a o 20. hodine mi už odchádzal vlak, musel som odcestovať (opäť cez Bohumín a Poľsko). Moje určenie bolo autoelektrikár –Divíz-

ne autodiely II (DAD II), mesto Nikolajev. V Bohumíne sa mi prihovril vojak, ktorý mal na golieri hákový kríž a mal tiež určenie do Nikolajeva ako ja, len k inej jednotke. Jeho prítomnosť blízko mňa ma rušila, navyše bol flegmatik. Do Nikolajeva sme docestovali tretí deň poobede. Zistili sme, že obe naše jednotky sa medzičasom presťahovali do Odesy, lebo Rusi „narovnávali krivý front“. Vzdialenosť medzi týmito mestami je cca 250 km. Bol december, obdobie takmer najkratších dní v roku, bola už tma, keď sme do mesta Nikolajeva prišli, hľadali sme preto, kde by sme prenocovali. Pre všeobecný príkaz zatemnenia to bolo ťažké.

Predsa sa nám podarilo nájsť miesto, kde svetlo prenikalo, i keď málo. Na zaklopanie prišla otvoriť mladá dáma. Vyjednával som ja, lebo partner nevedel hovoriť po rusky. Bola to domáca (Jelena), prijala nás. Vo vnútri v byte bola ešte jedna mladá dáma (Sylvia), priateľka domácej, bola u nej na návšteve. Jelena bola zhovorčivejšia, viac usmievavá, žartovnejšia. Vypozoroval to aj môj partner, a preto sa jej začal venovať. Keď bolo vidieť už vyššiu úroveň ich vzťahu, odišiel som do vedľajšej izby. Sylva chcela odísť, no po vzájomnom rozhovore s Jelenou ostala a prešla tiež do druhej izby, v prvej zhaslo svetlo. Bolo už viac hodín, v dome sa prestalo kúriť. Sadol som na kraj gauča a letmo sa prikryl svojim plášťom. Sylva sedela na druhom konci gauča a keď ju triaslo, navrhol som jej, že sa obaja môžeme plášťom zakryť. Zadažovala

a odmietla. Asi po polhodine ma oslovila, že prijme môj návrh.

Ráno Jelena prišla zavolať Sylvu, že urobia spolu raňajky. Dámy nás pozvali k raňajkám. Keď sme sa rozlúčili, bolo už svetlo a my dvaja sme šli po svojich cieľoch. Mojím bolo nájsť Kanátnu ulicu v Odeze, kde boli umiestnené DAD I, ku ktorým sa prisťahovali moje DAD II z Nikolajeva.

Odesa

Odesa, veľké prístavné mesto na Čiernom mori, žila i počas vojnových čias rušným životom. Tu sa dalo vidieť veľa armád – spojencov hitlerovského Nemecka. Čierny obchod prekvital. Dalo sa tu obstaráť naozaj všetko; od špendlíka až po lokomotívu. Drobných a vreckových krádeží, hlavne na bazári, bolo denne na stovky. Hovorilo sa tu o povestných odeských Katakombách a partizánoch v nich, s ktorými si Nemci nevedeli nijako poradiť a panicky sa ich báli. Určitú skupinu partizánov predstavovali Slováci, teda tí, ktorí mali proti nim bojovať. Kanátna ulica viedla od prístavu približne 4 km absolútne rovno, preto sa volala Kanátna – Šnúrová.

Osadenstvo dielní ma prijalo s určitým rešpektom ako skúseného frontovika. V elektrodienňi doteraz pracoval Šura (Alexander) – Rus, bol zajatcom a bol rád, že bol v Slovenskej armáde. V ďalšom období sme spolu dobre vychádzali, dalo sa od neho učiť – mal vyše 50 rokov a prax. Ešte

v ten deň odpoľudnia som si našiel byt asi 100 metrov od dielní. Dom bol postavený do štvorca tak, že mal uprostred dvor (nádvorie) a len z jednej strany bol do dvora (domu) vstup. Dom bol trojposchodový, schodištia boli v rohoch. Ubytoval som sa na druhom poschodí vľavo vzadu. Bývala tam 5-členná rodina – Kiril Volčev so ženou Pavlinou, dvoma chlapcami – asi 13-ročnými jednovaječnými dvojčatami (Vasil a Šura) a 5-ročným dievčatom Lýdiou. Domáci pán Kiril Volčev pracoval v prístave ako elektrozvárač, manželka nepracovala. Prijali ma dobre, po týždni som si myslel, že tam už roky bývam. Naše vzťahy sa postupne ďalej vylepšovali, ako múdri ľudia si ma všímali, hlavne moje stanovisko k vojne. A tak bolo aj pri novoročných sviatkoch (tam nie Vianoce, ale Nový rok je hlavným sviatkom zimného slnovratu, čo po stáročia uplatňovala tamojšia pravoslávna cirkev). V tento deň sme s domácim dlho spolu sedeli pri víne a z rozhovoru vyplynulo, že môj domáci bol členom predsedníctva ilegálneho odbojového hnutia v meste Odesa, ja som stal jeho členom s osobitným poslaním; mojou úlohou bolo sledovať pohyb nemeckých, slovenských, rumunských a talianskych vojsk, obstarávať ručné zbrane a granáty, tiež náboje ručných zbraní. Môj kontakt s vodičmi prichádzajúcimi do dielní to umožňoval.

Dni bežali od Nového roku akosi rýchlejšie. Toto obdobie upravilo moje vedomie k väčšej opatrnosti a pocitu zodpovednosti. Pociťoval som súčasne

aj hrdosť, že mne, jednoduchému slovenskému chlapcovi, dôverovali a poverili ma dôležitou úlohou. Môj plán a moje želania, o ktorých som si robil predstavy, sa začali plniť.

Správy o pohybe nášho vojska som získaval ľahko od vodičov, ktorí prichádzali do dielni s vozidlami do opravy, od nich som získaval tiež náboje a granáty, ktoré boli na nákladných vozidlách porozptyľované a vodiči si ich nevšímali, lebo ich hlavným poslaním nebolo strieľať, ale jazdiť. Týmto spôsobom som získaval od nich aj pušky a pištole. Druhým zdrojom pre získavanie zbraní a streliva bola ubytovňa nemeckých vojakov, do ktorej sa vstupovalo zo dvora, kde boli rozmiestnené slovenské autodielenne. Ubytovňa Nemcov bola v jednej z budov, ktoré tvorili a uzavierali tento dvor, no jej priečelie patrilo malej bočnej ulici. Do svojich ubytovní chodili Nemci cez dvor dielní. Vchodovými dverami tohto domu sa išlo jednak do nemeckých ubytovní na poschodí, jednak do dielenského skladu náhradných dielov v suteréne, Nemci si ubytovne zamkli iba hore chodbovými dverami, a to obyčajným kľúčom. Pomocou pakľúča, ktorý som si zhotovil, „urýchlňoval som ukončenie vojny“. Korisť v podobe zbraní a streliva z ich ubytovní som odovzdával vždy pri skúšobných jazdách opravených vozidiel na určenom mieste.

Rok 1944 akoby nabral vyššiu rýchlosť. Prihodili sa prípady povšimnutiahodné, ktoré v tomto diele popisujem.

Odesa. Mesto-hrdina, v ktorom sovietska vlasť neprestala žiť ani za okupácie. Žila tu v podzemí v katakombách, ale v rôznych podobách aj vonku, v uliciach mesta.

Slovenskí vojaci, ktorí tu mali fašistom pomáhať bojovať proti bolševizmu, si akosi pomýlili nepriateľa, pomáhali sovietskym vlastencom a bojovali s nimi proti fašistom. V dome, kde som býval na Kanátnej ulici, prišla do bytu Fjodora Pavloviča vo vedľajšom schodišti skupina troch fašistov. Mali Fjodora zatknúť, lebo bol udaný, že prechováva v byte vysielacku. Celý byt mu prevrátili, Fjodora držal samopalník v chodbe s rukami nad hlavou, ostatných, (ženu a tri deti) vyviedli von a po prehliadke ich mali všetkých odviesť. Môj domáci bol v ilegálnom vedení odboja. Vracajúc sa z práce domov dozvedel sa, čo sa robí. Pribehol domov, rozpovedal mi, o čo ide – že Fjodora Pavloviča treba za každú cenu zachrániť a požiadal ma o to. Ja ako príslušník protifašistického odboja som pochopil. Rýchlo som sa obliekol do uniformy, vzal zbraň a vbehol som do Fjodorovho bytu s patričnou dávkou energie a otázkou, čo sa tu robí! Veliteľ skupiny mi vysvetľoval, že Fjodor je komunista, partizán a schováva vysielacku, vraj dostali také hlásenie.

Bol som desiatnikom slovenskej armády, s výložkami s dvoma hviezdíčkami, čo Nemci považovali za dôstojnícke hodnosti a títo boli poddôstojníci. O ich omyle som vedel. Vytkol som im, či nevedia, že táto ulica patrí do pôsobnosti slovenskej armády,

prečo robia neporiadky, čo sa tu miešajú, že my si to tu dáme sami do poriadku, vytiahnuť pištoľ som ju nasmeroval na Fjodora, odviezol som ho do svojho bytu, ženu s deťmi poslal domov. Nemci pozdravili a odišli. V mojom byte sme aj s domácim posedeli, pohovorili pri čaji, potom sa Fjodor Pavlovič vrátil pokojne domov. A vysielaciačka? Áno, mal ju, ale už pred dvoma dňami ju odovzdal ilegálnemu vedeniu – už bola v katakombách a tam sa fašisti nikdy neodvážili.

Stretnutie so šelmou ***Šelma utrpela porážku*** ***v humanitnej kvalifikácii***

Režim v dielňach bol každý deň jednotvárný. Ráno o siedmej hodine bol nástup mechanikov i vodičov na dvore dielni s prevedením kontroly a prezencie, rozdelenia práce – pridelenie vozidiel do opravy mechanikom a potom sa už pracovalo. Zo strany velenia dielni túto činnosť vykonával zástupca veliteľa dielni s hodnosťou dôstojnícky zástupca (podporučík) Adalbert Tischler, slovenský Nemec. Ku koncu februára 1944 som pobadal, že podporučík si ma pri nástupoch všíma viac ako predtým. Jeho pohľady neboli len všímavé. Obsahovali podozrenie, chystanie sa na dopadnutie s neslávny koncom. I počas pracovnej doby sa častejšie zastavil, popozeral dokola, nič však nikdy nepovedal, potom si hvízdajúc odchádzal. Často som sa kontroloval v myšlienkach, kde asi a akú chybu som urobil.

Pochopil som, že svoju úlohu nemôžem za takýchto podmienok plniť. Oznámil som situáciu domácomu a ten mi ju priam zakázal dočasne vykonávať. Neskôr som pochopil príčinu veliteľovho správania. Jedného večera na vychádzke meste som sa stretol so svojím krajanom, ktorý mal fašistov asi tak rád ako ja. Rozumeli sme si. S ním išli ďalší šty-

ria jeho kamaráti podobného zmyšľania, ja som šiel sám. Zašli sme všetci do reštaurácie neďaleko trhoviska. Sadli sme si ku stolu od dvier vľavo. Vpravo od dvier sedela skupina nemeckých vojakov. Do reštaurácie vstúpil asi osemnásťročný mládenec – Ukrajinec. Sadol si osamote a pil svoje pivo. Nemci sa začali na ňom zabávať a posmievali sa mu. Potom do jedného pohára pozlievali zo svojich nedopitých pohárov víno, koňak, vodku, likér, pivo a volali ho, aby si to prišiel vypiť. Mládenec nešiel. Jeden z Nemcov šiel k nemu, vzal ho za kabát a doviedol k ich stolu. A opäť mu kázali vypiť obsah. Nechcel. Dvaja ho potom držali, tretí lial, ale mládenec ústa neotvoril. V tú chvíľu sme Nemcov obkolesili, ruky položili na svoje príručné zbrane a krajan vážiaci stopäť kilogramov, ale peknej postavy, oddeľoval chlapca od Nemcov. Nastala zvada. Nemci, všetko gážistických hodností, „nadľudia,“ udreli krajana do tváre. A vtedy to začalo. Dvoch z kraja chytil každého do jednej ruky, vytiahol ich spoza stola, na voľnom priestore ich o seba navzájom otkol, vyvliekol von z dverí, kopol každého do zadku a vrátil sa. Ostatným sme urobili kordón až po dvere a oni pochopili. Len posledný už spoza dverí zakričal: „Prekliati Slovania!“ A v tú chvíľu práve vstupoval do reštaurácie dôstojnícky zástupca Adalbert Tischler. Tu som pochopil jeho pohľady na mňa.

Šelma a taktika

V spálni Volčevovcov viseli pekné veľké nástenné hodiny a stáli. Nevedel som o nich, do spálne som nevstupoval, krátko po Novom roku som bol svedkom výčitky tety Paulíny – domácej, na uja Kirila – domáceho, že mu už dávno hovorila o pokažených hodinách, aby ich odniesol do opravy, ale on nie. Už cez Nový rok mohli ísť. Hneď som sa hodín ujal. Môj ujo bol hodinár, naučil ma hodiny opravovať. Do večera som hodiny opravil. Ešte v ten večer mi domáci navrhol, že ak chcem, zoznámim sa s dobrým hodinárom, u ktorého sa budem môcť ešte niečomu priučiť. Súhlasil som. Budúci deň odpoľudnia sme k hodinárovi zašli. Bol asi štyridsaťpäťročný, vyšší, uvážlivý, príjemný. Zoznámili sme sa, bol mi sympatický. A tak vďaka tejto známosti som sa stal spojkou – článkom reťaze ilegálneho odbojového hnutia. Pribudla mi nová úloha. Doručoval som písomné správy od môjho domáceho uja Kirila z našej štvrte mesta do druhej, hodinárovi ujovi Šurovi – a od neho ešte do tretej, ujovi Peťovi, ktorý nemal nohy, pohyboval sa len na vozíku. Prezradili mi, že ide o mimoriadne dôležitú správu a ich bezpečnosť doručenia bola u mňa ako u vojenskej osoby oveľa väčšia, lebo pracovníkov gestapa a ich konfidentov bolo po meste nemálo. V ľavom zadnom vchode nášho domu v susedstve Volčevovcov na prízemí žil asi štyridsaťročný redaktor miestnych novín Trud. Raz večer prišla

k Volčevovcom jeho manželka a chcela hovoriť s ujom Kirilom osamote. Zašli do izby, no o chvíľu bolo počuť odtiaľ plač. Asi po desiatich minútach pozval ujo aj mňa k rozhovoru. Suseda bola uplakaná, pozdravili sme sa, prisadol som. „Nine Ivánovej sa stalo nešťastie,“ začal ujo Kiril, aby ma do jej nešťastia zasvätil. Tým nešťastím bolo, že jej manžela – redaktora odviekli dnes Nemci z redakcie na gestapo a zatvorili ho. Jej to prišiel povedať manželov kolega.

„A za čo ho zobrali a zatvorili?“ spýtal som sa.

Potom ona vytiahla noviny a ukázala na jeden článok v nich.

Bol to fejtón na tému prichádzajúcej jari, ktorá by mala mesto nájsť čisté, upratané.

„Za tento článok ho...“ rozplakala sa opäť.

Čítali sme s ujom obaja, no ani jeden sme nenašli slovo alebo vetu, pre ktorú by ho mohli odvieť a uväzniť. Pobral sa ujo Kiril i s Ninou Ivánovnou navštíviť kolegu jej manžela, aby si ozrejmili počin Nemcov. Keď sa vrátili, ujo Kiril mi na spodku článku ukázal ešte malý, asi trojriadkový odstavček, ktorý znel: „Pričinné sa všetci o čistotu nášho mesta, veď je naše. Nech ho prichodiaca jar nájde čisté a slobodné!“ Posledné slovo SLOBODNÉ bolo podčiarknuté.

Išlo teda o to, že Nemci vystihli, že tým autor myslí oslobodenie mesta svojou, Sovietskou armádou. A nemýlili sa, bolo to tak myslené. Lenže Nemcom to nemožno priznať.

Redaktor Jozef Michajlovič musí byť z väzenia oslobodený. Bol to predovšetkým príkaz Hlavného partizánskeho štábu ZSSR. Zatknutý bol členom tohto štábu, poverený prácou v ilegálnom odbojovom hnutí v Odeze. Bol členom Obkompartu a poslancom Najvyššieho soviету pred vojnou. Takýchto vzácných a zaslúžilých ľudí treba chrániť.

Preto ho bolo treba vymôcť od Nemcov. Na druhý deň odpoľudnia prišiel k Volčevovcom ujo Šura – hodinár. Bolo mi to čudné, veď len včera som bol u neho. Domáci ujo Kiril len tak letmo odpovedal na jeho pozdrav, z čoho som usúdil, že prednedávnom boli spolu.

„Hneď Šúročka, hneď, len tento obraz pribijem, lebo žena mi už mesiac preň krk pľí.“

Opäť porada v izbe vrátane mňa.

„Ty si už počul, čo sa stalo s redaktorom, že?“ obrátil sa na mňa ujo Šura.

„Áno, povedali mi to, včera tu bola jeho manželka.“

„Áno, on už vie,“ dodal domáci.

„Hlavný partizánsky štáb ZSSR, ale aj naše ilegálne vedenie strany a odboja je jednoznačne za jeho oslobodenie,“ oboznámil ma ujo Šura.

„To znamená ozbrojený prepád väzenia gestapa partizánmi,“ domnieval som sa.

„Vieš,“ začal domáci, „myslíme na pokus inou cestou. Máme dosť síl oslobodiť ho pomocou zbraňí. Ale nechceme vyvolať nešťastie, ktoré by nasledovalo ako krutá odplata, veď vieš, koľko ľudí

by bolo nevinne postrieľaných, domov rozbitých a spálených...”

„Tak potom vyjednávať. Ale gestapáci nevyhovujú, ak ešte nezatknú aj toho, kto oň príde vyjednávať,“ povedal som.

„Vieš, celá vec bola dokonale premyslená. Mysleli sme aj na takéto chovanie gestapa a na rôzne iné podrobnosti nemeckých spôsobov a zvykov,“ povedal ujo Šura.

„Môžem teda vedieť ten plán?“ bol som nedočkavý.

Obaja ujovia pozreli na seba. V ich pohľade nebol úsmev, irónia, triumf, uspokojenie alebo niečo podobné, čo by naznačovalo, že dosiahli, čo chceli. Pohľady boli plné starostí, dokonalého zvažovania úlohy, ktorá musela byť splnená. Po chvíľke vážneho mlčania začal ujo Kiril: „Vieš Sťjopočka, si jeden z nás. Nielen v odboji, ale aj dušou patríš k nám. Od samého začiatku – aj keď som na Nový rok bol na teba trocha štipľavý – bola to len skúška, vidíme v tebe seriózneho, rozumného človeka, a hlavne odporcu fašizmu. A pre toto všetko sme túto úlohu zverili tebe. Máme premyslený takýto postup, počúvaj!

Nemecky vieš obstojne. Pozajtra uskutočniš zdvorilostnú návštevu u komandanta mesta, u neho potom budeš v príhodnej chvíli žiadať o uvoľnenie z väzby redaktora Jozefa Michajloviča, lebo jeho dcéra Káťa je твоjím potešením a teraz, keď je jej otec vo väzení, nemáš z nej nič! Rozumieš tomu?

A teraz podrobnosti. Okolo siedmej večer sem príde občan, krajčír, vezme ti mieru. Dostaneš vychádzkovú uniformu. Deň vopred, teda zajtra, náš človek u komandanta ohlási tvoju návštevu zdvorilosti na pozajtra na sedemnástu hodinu. Presnosť musíš dodržať! Tvoje meno bude Stephan Holzhauer, si zo šľachtického rodu, tvoj otec je veľkostatkár – zeman a celá vaša rodina je v Deutsche Partei.

Toto všetko sa Komandant vopred, teda zajtra, o tebe dozvie od nášho človeka. V slovenskej armáde vykonávaš funkciu dôstojníka intendancie, presnejšie určenie nie je potrebné. Budeš mať prideľené osobné auto Steyr 220 so šoférom, ktorý bude zároveň твоjím ordonancom. Z auta totiž odnesie aktovku plnú fliaš koňaku, šampanského, cigariet a odovzdá ju lokajovi komandanta. Vopred užiješ pilulku, aby si sa neopil, lebo on rád pije a ty musíš s ním byť v pití lojálny. Ako vyhovoriš vinu redaktora, najlepšie posúdiš sám podľa nálady, prípadne podľa ich náročnosti, akú kladú na tento prípad. To je všetko z mojej strany. Tebe teraz ostáva dokonale sa pripraviť telesne i duševne, aby si bezchybne zohral úlohu tejto veľkej a nebezpečnej hry. Celý štáb bude s tebou, bude ti držať palce a bude ti veriť, ty náš Slovák!“

Nebol som komunistom, mohol som odmietnuť túto úlohu. Pritom v tej sociálnej skupine, do ktorej som patrili, nemal som možnosť stretať sa s ľuďmi z lepšie situovaných skupín a poznať ich spôsoby

spoločenskej etikety. To bolo hlavné, čoho som sa obával, že moje vystupovanie nebude v takte s osobou, ktorú mám predstavovať. Ale neodmietol som, hoci som nevedel, ako pochodím. Jednak som považoval za potrebné aj takouto formou, formou dôvtipu a rozumu, zabojovať proti fašistom a povláčiť ich po labyrinte našej fantázie. A jednak – bola to previerka mojich schopností.

Keď som osamel, zamyslel som sa nad úlohou, urobil som si jej rekapituláciu a hľadal v nej svoje slabosti. Našiel som ich, boli tri:

- strach, že spoznajú, že nie som ten, za koho sa vydávam,

- strach, že nezvládnem spoločenskú etiketu,

- ako formulovať redaktorovu nevinu.

Zdalo sa mi, že som primrzol, že sa neviem pohnúť.

Domáca náhle pretrhla pás mojich myšlienok, že som pobledlý, akýsi nesvoj a tak, aby som si vyšiel trocha na vzduch.

Šiel som, ale bezcieľne. Keď som prechádzal pasážou, upútali moju pozornosť filmové reklamy. Jedna z nich predstavovala film z meštiackeho alebo šľachtického prostredia Nemecka, už počas druhej svetovej vojny. Rozhodol som sa, že si film pozriem. A neľutoval som. Bol pre mňa cenou soli pred mojou úlohou. Vo filme v danej spoločnosti sa striedali osoby civilné i vojenské a predvádzali spoločenskú etiketu akoby na moje želanie.

Doma som zistil, že môj strach číslo jeden a dva ako keby ma opustili, lebo druhý podmieňoval prvý.

Rozhodol som sa, že si ten film ešte zajtra pozriem, veď ho ešte premietajú. Ostával ešte problém číslo tri. Vzal som noviny, v ktorých bol uverejnený dráždivý článok a čítal som ich s veľkou pozornosťou, ktorú sprevádzala bystrá logika. Keď mi doznelo v mysli posledné slovo, náhle ma napadlo, že som niekde videl nevelký plagát v ukrajinskom jazyku, v ktorom sa hovorilo, že ukrajinskému národu priniesla slávna nemecká armáda slobodu na svojich bodákoch a že ho vymanila z otroctva bolševizmu...

To je ono, to mi zapasuje. Plagát som videl v dielnach na stene nepovšimnutý, zajtra si ho prinesiem. Na druhý deň odpoľudnia prišiel s ujom Kirilom aj ujo Šura a o chvíľu krajčír s uniformou. Ale to nebol len krajčír. I on bol členom ilegálnej organizácie a uniformu nešil sám. Slovom, obliekli ma do novej uniformy doplnenej pelerínou, kravatou a brigádírkou, s originálnymi znakmi Slovenskej armády, s hodnosťou stotníka (kapitán). Ujo Šura priniesol krásne dôstojnícke čížmy, dohodu a pištoľ ráže 6,35 mm, preukaz na nové meno, hodnosť a navštívenky.

Teta Paulína priniesla čistú bielu košeľu. Keď som sa obliekol, skoro som sa nepoznal. Moji manažéri si ma obzerali tu z bokov, tu zozadu, spredu, upravovali, pripomínali, radili. I ja sám som sa istejšie cítil pri pomyslení na zajtrajšiu úlohu, keď som sa videl v takej paráde. Len na ľavom rukáve pristehovaný pásik s hákovým krížom ma akosi mýlil. I na golieri z oboch strán na blúze i peleríne boli malé

kovové hákové kríže prišité. Všetko ako originál. Nieкто zazvonil. Vošiel desiatnik slovenskej armády a hlásil sa mi s pristaveným autom. Pozeral som nechápavo tu na jedného, tu na druhého uja, trochu sa pousmiali a vysvetlili, že dnes musím zohrať generálku, lebo zajtra pôjdem na ostro. Desiatnik bol v koženom oblečení, bol silnejšej postavy, sympatický. Generálna skúška spočívala v tom, že ešte raz si pôjdem pozrieť film, ale v tomto parádnom oblečení. Desiatnik ma priviezol ku kinu, kúpil lístky pre obidvoch, po filme ma priviezol domov a sám odišiel. Ujo Kiril ma ešte upozornil, aby som si zopakoval snímanie peleríny, dohody, brigádírky a na spôsob vstupovania a vystupovania z auta, aby to bolo dosť verné. Nezabudol ani na česanie „na chodníček“.

V deň návštevy bolo u Volčevovcov rušno, hlavne v odpoľudňajších hodinách. Okrem domácich sa prišli o mňa starať ujo Šura, ujo krajčír, a pravda, bol tam aj vodič, desiatnik. Pred odchodom som požil pilulku, vypočul si posledné rady, ale aj upozornenia, že idem na stretnutie s fašistom a nielen za vyslobodenie jedného človeka. Tieto slová sa mi v mojom vedomí hlboko usadili a s týmto vedomím som po rozlúčke odchádzal. Vodič zastavil pred vchodom do vily postavenej v peknej priestranej záhrade. Keď som vystupoval z auta, na druhej strane ulice čiastočne vpredu a asi o päťdesiat metrov vzadu pristávali dve osobné autá, v nich bolo vidieť nemeckú uniformu. Preletelo mi myslou, či nejde

o pascu, ale z auta, na ktoré som sa práve díval, mi človek v nemeckej uniforme, sediaci vedľa vodiča poželal šťastie zovretou dlaňou a palcom nahor a usmieval sa. Pochopil som všetko. Vodič vzal aktovku a kráčal so mnou po mojej ľavej strane.

„Ja ostanem v budove,“ povedal mi.

„Áno, aby si mohol byť spojený aj so mnou, aj s tými vonku.“

Pozrel trochu nechápavo, že ako viem o vonkajšej ochrane, ale už sme boli pri vchode. Vytiahol som navštívenku, podal službukonajúcemu a povedal, že som ohlásený na sedemnástu a chýbalo ešte päť minút. Pri vchodových dverách nás prevzal lokaj, zaviedol na poschodie, kde som sa vyzliekol a lokaj zmizol za ťažkým závesom, aby ma ohlásil. Vodič aj s aktovkou ostal vo vestibule na pohovke, kde sa pohodlne usadil.

Moja návšteva kina a nacvičovanie pozdravu „Heil!“ bolo užitočné. Mal som pocit perfektného uvedenia sa, i keď pri vstupe do jeho salónu som pociťoval akúsi nespokojnosť, či strach alebo trému.

Po mojom predstavení som komandanta požiadal, aby jeho lokaj prevzal od môjho ordonanca prezent, ktorý má byť súčasťou tejto návštevy. Zazvonil, zariadil, usadil ma do hlbokého kresla, predložil cigaru a už vstupuje lokaj, ukazujúc fľaše s koňakom, z ktorého druhu má servírovať. Major Schnabel s dávkou lakoty ukázal na gruzínsky koňak, mne to bolo jedno, prikývol som, i tak som taký koňak nikdy ani nevidel. A začalo sa.

Vystihol som chvíľu, kedy sa dalo o mojom poslaní hovoriť, lebo prišla reč na trávenie voľných chvíľ, na zážitky a dievčatá. Reči majora Schnabla, vylúhované koňakom, boli už mäkšie, nuž som začal „o mojom nešťastí s dievčaťom“, lebo jej otca zaistili bez príčiny, sám som sa o tom presvedčil. A je to taký oddaný novinár, úplne lojálny s našou politikou, s našimi zámermi. „To dievča ma teraz ani vidieť nechce, keď jej otca za jeho náklonnosť k nám uväznili.“

„Ale to je maličkosť, milý kapitán, to vybavíme, veď ste jeden z nás. Prechovávam k vám sympatie, milý súkmeňovec, a preto navrhujem potykanie. Spoza závesu vystúpil lokaj a naliel. Vstali sme a obaja sme zvolali: „Na víťazstvo!“ Pravda, každý na iné. Dával som pritom pozor na držanie predlaktia vo vodorovnej polohe. Major Schnabel pristúpil k telefónu a akémusi Francovi povedal, aby hneď k nemu prišiel. Medzitým sa opýtal, či je dievča pekné, ako vyzerá, či je vzdelané a tak.

Asi o desať minút vstúpil lokaj a ohlásil kapitána Loba.

Vošiel pomeňší, asi tridsaťpäťročný tučnejší muž, blondín, nie najpríjemnejšieho vzhľadu, v čiernej uniforme.

Komandant predstavil najprv mňa s dávkou nadnesenosti, jednak ako súkmeňovca – slovenského Nemca, jednak ako príslušníka vyššej spoločenskej triedy – šľachtica, a nakoniec ako príslušníka spojeneckej armády Slovenského štátu.

Príchodiaceho predstavil ako veliteľa gestapa, kapitána Franza Loba, a usadil ho do tretieho kresla. Pousiloval som sa, aby Lob dohonil začiatok v pijatike. Po dvoch či troch pohároch navrhol komandant, aby sme si aj s Lobom potykali, nuž sa stalo.

Keď už druhá fľaška gruzínskeho sa míňala a Lob vykladal svoje ruky na moje plecia, zahral som clivo tu. Zbadali túto premenu a upriamili pozornosť na mňa. Tu komandantovi prišlo na um, prečo vlastne kapitána Loba zavolať a požiadal ho, aby v záujme mojom prepustil toho človeka... „redaktora“.

„Ach so...“

Blondínove sivé oči sa zastavili na mojej tvári a hľadali niečo podozrivé, nejakú spojitosť s bolševizmom. No komandant Lobovi postavil problematiku mojej osoby k zatknutému do svetla ľúbostného vzťahu mňa a jeho dcéry Káče, ktorú som síce poznal, ale nikdy som sa s ňou nerozprával. Na to sa gestapák cynicky zasmial, lebo neuznával prechovávať k ruským ženám nijaký hlbší citový vzťah, iba nevyhnutne potrebný – a to len v čase, keď sa jemu žiada. „Inak je to pod úroveň nás Nemcov,“ dokončil svoju nacionálno-šovinistickú úvahu.

„Vieš, Franz, v slabej chvíli som jej dal slovo a slovo Nemca a dôstojníka je u nás zákonom, veď vieš.“

Aby som pre svoju vec získal Loba opitosťou, navrhol som:

„Páni, mne už ten koňak nechutí. Navrhujem osláviť naše stretnutie šampanským,“ aby som urýchlil poddajnosť gestapáka.

Návrh prijali. Po prvých dvoch fľašiach ma gestapák už bez zábran chytal okolo krku, nuž som aj ja jemu dvoril:

„Máš krásne priezvisko, Franz. Kde sa vysloví, všade honosí tvoju osobu: Lob, t. j. chvála. A ja by som toto tvoje krásne meno nie znásobil, ale umocnil, keby si toho chlapíka, otca Káti prepustil.“

„To by šlo ťažko. V novinách prezradil, že je komunista, bolševik a čaká na Rusov. Počkaj, počkaj, asi tu mám výstrižok z tých novín – tu je. Pozri, tento posledný odstavček, myslím, že to dokážeš prečítať.“

Potom ho dal čítať aj komandantovi, ale komandant si asi netrúfal v ukrajinčine čítať, tak mu to prečítal Lob. No prv, ako by boli mohli zaujať zhodné stanovisko, vytiahol som plagát strhnutý zo steny v dielňach, predložil som im ho a prečítal z neho citát: ...Ukrajinskému národu priniesla sláva Nemecká armáda na svojich bodákoch slobodu a vymanila ho z otroctva bolševizmu... K tomu musím pridať, že ho osobne poznám, viem, čím žije a že je s nami úplne lojálny. Je to múdry, vzdelaný človek.“

„To mení situáciu,“ povedal gestapák.

„Ak k tomu pripočítam ešte tvoju záruku, bude môcť byť reč o jeho prepustení – pri čítaní – no ako pre teba – piatich tisícov mariek, ktoré mi zajtra o šiestej večer prinesieš. V tú chvíľu bude voľný a my všetci traja si u mňa vypijeme prvotriedny francúzsky koňak.“

„Prijímam, Franz, ale ešte teraz ho chcem vo väzení vidieť a ty máš v tomto rozhodovaní monopol. Vieš, musíš vedieť, že mám zásluhy na jeho prepustení, aby to povedal Káti, veď vieš...“

„Dobre, dopijeme a pôjdeme.“

Keď sme kráčali k väznici, požaloval sa Lob, že má finančné ťažkosti, že má napožíčiavaných vyše dvadsať tisíc mariek, že veľa prehral na kartách, že najviac je dlžen majorovi Schnablovi.

Lob ma doviedol až k cele. Hoci toho dosť vypil, vnímal okolie dobre, musel som dávať pozor. Dal otvoriť budovu a vošli sme. Jozef Michajlovič hľadel prekvapený, nechápavým pohľadom, so strehom v očiach. Nevedel som, či ma pozná v tomto oblečení, nuž som začal ja, aby on niečo nepokazil:

„Moja milá Katjuša – vaša dcéra vás pozdravuje... Chcel by som vás ubezpečiť, že naše nemecké bezpečnostné orgány nie sú nespravodlivé. Len čo prešetria vašu nevinu, prepustia vás.“

Potom som vytiahol z vrecka plagátik a podal som mu ho so slovami:

„Tu som vám priniesol pre vaše potešenie tento text, ktorého ste úprimným vyznávačom a je ako symbol vašej oddanosti a lojality s našou veľkou Nemeckou ríšou.“

Pri týchto posledných slovách som naň mrkol, lebo veľmi napäto sledoval moju tvár i celého. Bolo na ňom vidieť, že mu odľahlo, v očiach sa mu vyjasnilo, napätie polavilo a chápavo s oddanosťou pokýval hlavou, čoho si zvlášť všimol aj Lob, lebo

keď sme sa lúčili povedal, že ozaj je nevinný, že ho zajtra, keď prinesiem peniaze, prepustí, Jozef Michajlovič zase pochopil, že ide o hru, že musí i on inscenovať.

Dve autá s ľuďmi v nemeckých uniformách sa na križovatke neďaleko Kanátnej ulice oddelili od nášho Steyra, no ja som im stačil ukázať, že sme mali úspech – zovretú dľaň a palec nahor.

Doma som musel oveľa podrobnejšie všetko rozprávať, lebo všetci čakali na môj návrat a všetci sa tešili, že akcia prebehla úspešne. Odporučili mi, aby som si šiel prv ľahnúť, lebo som aj ja pil a pilulka prestane účinkovať, mohlo by mi byť zle. Chcel som napokon hovoriť s Kátou, nuž ju zavolali k Volčevovcom. O šiestej hodine večer druhého dňa som už našiel komandanta u veliteľa gestapa, čakali na mňa. Vonku na chodníku pred väzením sa prechádzala a čakala na svojho otca Káťa. Bolo tak, ako povedal Lob. Pri mojom príchode nalial výborný francúzsky koňak, pripili sme si, ja som mu odovzdal obálku s peniazmi, ktoré mi dal ujo Kiril. Prečítal, zdvihol slúchadlo telefónu a povedal:

„Tridsaštvorku hneď prepustiť!“

Opäť ulial, schoval peniaze a s pohárom v ruke ma zavolať pozrieť cez okno na vychádzajúceho „väzňa“.

Keď gestapák uvidel Kátu, pochopil, prečo som sa angažoval o prepustenie jej otca. Vzápätí bolo vidieť, ako redaktor, môj sused, komunista, člen štábu ilegálneho odbojového hnutia, člen Obkom-

partu a poslanec Najvyššieho soviету kráča vymenený z fašistických pazúrov opäť k svojej, nielen redaktorskej práci.

Šelme ušla korisť

Tridsiateho marca 1944 po zamestnaní v dielnach prišla chvíľa, ktorá u mnohých dielenských pracovníkov, ale aj vodičov, čo mali vozidlá v oprave, zanechala v pamäti hlbokú stopu. V rozkaze bolo prečítané, že sa dielne rozdelia na dve časti. Jedna z nich s prečítaným menoslovom personálu odchádza zajtra ráno hlbšie na územie Rumunska, čo je vlastne ústup, a druhá polovica zatiaľ ostane pre opravu vozidiel pohybujúcich sa v meste a v okolí.

Prišla chvíľa, kedy sa rozhodovalo, a tým, čo rozhodnutí boli, nadišla možnosť. Tí, čo sa mali rozhodnúť, boli zamlknutí, tu a tam sa tých veselších opýtali, čo majú robiť, ako sa rozhodnúť. Tí rozhodnutí vedeli, prečo sa rozhodli, nuž poradili.

Bol som na zozname tých, ktorí majú odísť, lenže môj plán bol iný.

Ešte v ten večer sme sa prišli do elektrodielek navzájom rozlúčiť. Maťo Pavlečka, od nás starší záložník, priniesol fľašku pálenky, ponalieval a pripil:

„Lúčime sa, chlapi. Nezaujíma sa, kde kto ide, kde kto bude. Tým, čo vedia, kde idú alebo čo chcú, pripájame na úspešné splnenie ich cieľov. Tým ostatným nech teda pomáha Boh.“

Ráno už o tretej hodine bol nástup, aby sa odchádzajúca polovica mohla zbaliť a pripraviť do svitania na odchod, ktorý by mal byť okolo siedmej hodiny.

Prišiel som o tretej, ale svoje osobné veci som so sebou nemal. Ešte bola tma, keď boli dielenské vozy pripravené na odchod vonku na ulici. Vtedy som zadnou bránou odišiel do svojho bytu, kde som ostal, čím som urobil veľkú chybu.

Okolo deviatej hodiny, keď som myslel, že kolóna dielní je už preč aj bezo mňa, niekto zazvonil. Otvoriť išla domáca. Keď sa vrátila, povedala, že sú to naši vojaci z dielní s puškami, že prišli pre mňa. Pochopil som, že ma prišli zatknúť. Otvoril som oblok, či v blízkosti nie je odkvapová rúra alebo hromozvod, po ktorom by som z druhého poschodia unikol pred eskortou, keď som tak neurobil normálnou cestou doteraz. Nič také v blízkosti nebolo, zbabelo a zbytočne zomrieť vyskočením z obloka som nechcel, núž som šiel s eskortou, lebo človek má vždy nádej, kým žije.

S odchádzajúcou polovicou dielní zo strany velenia odchádzal veliteľ, nadporučík Ondrej Červenák. V časti dielní, ktorá ostala v Odese, sa stal veliteľom dôstojnícky zástupca Adalbert Tischler. Keď eskorta hlásila, že ma priviedla, povedal viac pre seba: „Tak predsa ho mám.“ Inak vydal strohý príkaz: „Ihneď zavrieť!“

Provizórna väznica bola zriadená v suteréne budovy, v ktorej mali Nemci ubytovanie vedľa skladu náhradných dielov slovenských autodielní na konci

budovy. Vstup do väznice bol zvon z čela budovy, schodíkmi vedúcimi dolu k vstupným dverám. Pri vstupovaní do väznice mi eskorta nevzala vôbec nič, ani opasok, ani šnúrkky z topánok, slovom nič. Boli to vodiči, ktorým som opravoval vozidlá – a to ich zrejme zaväzovalo niečo pre mňa urobiť. Vo väznici bola po podlahe voda na výšku asi tri centimetre, v kútoch bolo drobné uhlie nad úrovňou vody a zo dve poškodené sedadlá z nákladných áut, asi sto päťdesiat centimetrov dlhé. Z väzenia viedli dvere do skladu, pribité klincami. Stál som alebo sedel na uhlí, ak som si nechcel premočiť topánky. Bol som tu len sám. Vchodové dvere boli tvaru vchodových dverí do rodinného domu – dvojkřídlové s vkladanými ozdobnými vložkami a hornú časť tvoril pozdĺžny oblok, vychylujúci sa pri otváraní po celej šírke dverí. Namiesto skla bol na ňom pribitý plech. Ozdobné vložky dverí boli vylámané, otvory po nich boli zadebnené doskami pribitými klincami zvnútra a zvonka boli klince spätne zahnuté. Vedel som, že dôstojnícky zástupca Tischler je na mňa nabrúsený, no myslel som, že pri rozhovore s ním sa mi podarí otupiť jeho ostrie. Okolo piatej hodiny odpoľudnia mi priniesli večeru. Požiadal som službukonajúceho, aby veliteľovi povedal, že ho prosím o rozhovor. Tischler prišiel. Bol však opitý a sám ironicky začal:

„Volal si ma, želanie som ti splnil.“

„Chcel som sa porozprávať o mojom uväznení,“ povedal som.

„Rozumiem. A ty sa cítiš nevinne uväznený, že? Dávno ja viem, aké karty ty hráš. Všetko viem! O dvanástich puškách, jednom gulomete, štyroch samopaloch, štyroch pištoloch, asi dvesto granátov a okolo tritisíc nábojov. Viem o schôdkach s ľuďmi s podzemia aj o šarvátke s nemeckými vojakmi v reštaurácii. A chcel by si sa opýtať, prečo si zaistený...“

Tischlera pomykávalo, ale pamäť mal v poriadku. Vedel toho dosť na to, aby sa táto moja činnosť považovala za zradu z pohľadu Slovenského štátu a jeho armády. Prebehlo mi myslou zraziť ho úderom päste a ujsť. Myšlienka sa stala plénom, plén chcel byť hneď realizovaný. Prv som sa však rozhladol a ako naschvál, službukonajúci pozeral na nás oboch cez oblok svojej služobne na dvore. Napätie sústredené k činu postupne poľavovalo a prešlo až do irónie:

„Vy hovoríte, že všetko viete o mne a ja vás ubezpečujem, že to nie je všetko. A viete, že som ochotný povedať vám aj to, čo nevíete a je oveľa vážnejšie?“

„Dobre, dobre... tak poď do kancelárie.“

„Postojte, veď tak lacno to nežiadajte. Teraz sme obchodní partneri.“

„Máš pravdu, ale dúfam, že to nie je hlúposť.“

„Prisahám, že je to vážne vec.“

„Tak, čo za to žiadaš?“

„Zatiaľ len toto: ísť s vami na breh mora ďaleko od prístavu a tam v samote bez svedkov vám vyrozprávam, lebo inak sa to nik nedozvie.“

„Hlupák... To je pravá partizánska robota, čo zamýšľaš. Lenže ja taký ochotný nie som a z obchodu nebude nič, ty to povieš aj zadarmo.“

„Stavte sa, že nepoviem.“

„Staviť sa s tebou? Veď ty si už teraz mŕtvy, čo sa môžem s tebou stavať.“

„To nič, ja budem mať dosť času stávkou vyhrať.“

„Povedzte mi však, ako dlho budem vo väzení.“

„Len do zajtra. Gestapo som už vyrozumel, ale keď si v base, prídu si až zajtra po teba.“

Posledné slová hovoril vzdalujúci sa od mňa a službukonajúci už kráčal k nám, aby ma opäť zamkol do väzenia. Všetky bunky, celá nervová sústava vyvinuli náhlu aktivitu, lebo do vedomia vstúpilo nebezpečenstvo života, nastalo rozhodovanie, v ktorom sa prijme buď pasívne očakávanie konca z neschopnosti skúmať možnosť záchrany, alebo energia života je schopná poháňať organizmus k záchrane. A nešlo len o záchranu života – osobnosti. Spoločným činiteľom bol odpor proti fašizmu, ktorého výplodom bol aj tento stav. Bol to činiteľ, ktorý umocňoval osobnostnú a emocionálnu zložku v situácii, v ktorej som sa nachádzal.

Z toho všetkého vyšlo: uniknúť drápom fašistov! Kade? Smerom do skladu – to by nebolo rozumné, v ceste boli až tri prekážky. Ostávali len vchodové dvere zvonka, ale na dvore bola služba. Spoľahnutie bolo iba na to, že službukonajúci vo vnútri počúval rádio položené chrbtom do obloka, lebo bolo vidieť žiariť elektrónky. Najjednoduchšie sa pozdávalo

strhnúť plech z obloka nad dverami a preliezť. Vzal som jedno zo sedadiel, oprel na stojato o dvere, vyskočil hore a vyskúšal náročnosť tohto zámeru. Upustil som od neho, lebo plech bol popribíjaný asi desaťcentimetrovými klincami, náradím som vybavený nebol a lomcovanie s plechom bolo veľmi počutelné.

Vonku sa dávno zotmelo, a moja nádej sa zmenšovala. Posadil som sa, v mysli som si prebral zajtrajšok. Čo urobiť, aby som gestapákom priamo z rúk ušiel a ak nie, aby za mňa dobre zaplatili?

Nikto, naozaj nikto nevedel, že nosím vo vrecku kožených nohavíc ručný granát, robil som si dokonalú predstavu zajtrajška.

Počnúc tým, ako sa otvoria dvere, vojdú dvaja so samopalmi a budú ma viesť von k autu, kde bude ešte jeden čakať. Najlepšie bude pri otváraní dverí granát vsunúť do rukáva, aby som so zdvihnutými rukami ho mohol ľahšie dosiahnuť. A potom... buď sa mi podarí v blízkosti auta pobehnúť a hodiť ho za seba na nich, alebo vybuchne v aute...

V dozvukoch tejto predstavy a v myšlienkach prebehla ako na filmovom páse aj stávka, jej obsah a dopad za takýchto podmienok. Spolu s ňou prišiel nový prívál životnej energie, ktorý opäť pohol organizmus k užitočnej záchrane. Nevieť ako, stál som na nohách s očami upretými na dvere.

Opäť som podišiel ku dverám. Rukami som hmatal medzery okolo dverí, či sa dvere nedajú nadvihnúť a vysadiť zo závesov. Hmatajúci prešiel

som rukami na dosky pribité miesto ozdoby. Vytiahol som zapaľovač, aby som si posvietil, koľkými klincami sú dosky pribité. Dvoma - jedným hore, jedným dole, zahnuté a vrazené do dreva - a dosky sú tri. Mysleť naberala opäť obrátky: najat' niečo na rozštípenie dosky v mieste, kde je klinec. Nastalo hľadanie v tme, po uhlí, po vode, po kútoch. Iba dve agátové polienka dreva, ktorými sa kedysi malo kúriť. Zastrúhať! Veď nôž mám! A strúhal som tvrdé agátové drevo do tvaru klina s malým uhlom. Preštípenie dosky si žiadalo úder na klin, nuž som druhým polienkom udel. Celé dvere zaduneli, musel som od tohto spôsobu upustiť.

Opäť ma zasiahol pocit, že mi nádej uniká. Po krátkom upokojení som pokračoval v skúmaní a metodiku som pozmenil. Nahmatal som medzeru medzi pribítenými doskami. V náhlivosti som vtlačil do nej klin a zapáčil. Klin sa zlomil, ale priniesol potvrdenie o dobrej myšlienke. Do medzery som vsunul čepeľ vreckového noža. Medzera dovolila čepeľ vychýliť a vystrúhať žliabok. Klin som pretvaroval do ihlanu, vsunul do žliabku a zapáčil. Zlomil sa.

Spomenul som si, že pred niekoľkými dňami mi Ernest Šebok, skladník v dielenskom sklade náhradných dielov dal oceľový priebojník dlhý asi pätnásť centimetrov a že ho mám mať vo vnútornom vrecku koženej kazajky. A bol. Zapáčenie ním bolo účinné, doska sa bokom nadvihla. Opäť som zastrúhal nový, dlhší ihlan, najprv priebojník, potom naň ihlan vložil do medzery a zapáčenie pri-

nieslo úspech, ktorý mal cenu života. Ďalšie dve dosky už nespôsobovali žiadne problémy. I keď sa klince nepohli, ostávali po hlavičkách v doskách dierky.

Až doteraz som čas nevnímam.

Napätie vo mne povolilo a rozhodol som sa, že potichu vyjdem. Bol som už spolovice von, keď som začul blížiaci sa lomoz, dupot, vravu, a to v nemeckej reči. Stiahol som sa a siahol po granáte. Nebolo ho treba, nemalo to súvis so mnou. Bolo deväť hodín večer a vtedy Nemci prichádzali na svoju ubytovňu zadnou bránou, ktorá bola od môjho „východu“ asi osem metrov. Služobná miestnosť bola odo mňa asi pätnásť metrov.

Prešla asi polhodina, kým sa opäť všetko upokojilo. Až teraz nastala chvíľa definitívneho úteku z väzenia a zbehnutie od armády Slovenského štátu, ktorý vyhlásil vojnu Sovietskemu zväzu, lež vojaci tejto armády akosi nerozumeli, kto je tu, v Rusku, nepriateľ – či Nemci, či Rusi. Nuž poznali podľa hlasu srdca a rozumu. Vyšiel som otvorením dvere, hore schodmi som vyšiel takmer plazením, potom som sa narovnal a prešiel až po bránku. Sluch a zrak boli výnimočne zaťažené. Na ulici všade ticho, tma, iba zvuky vzdialeného frontu bolo počuť. Oj, kiežby bol už tu! Z vonkajšej strany bránky som postál asi dve minúty, aby som sa presvedčil, či službukonajúci nič nezbadal. Strhol som čiapku z hlavy, rozopäl koženú kazajku a kráčal z Kanátnej ulice, ktorá bola hneď za rohom, veľkým

oblúkom až popri nádraží späť na Kanátnu, ale asi o dvesto metrov vyššie môjho bytu. Kráčal som tak, aby ma nebolo poznať, že som vojak. Kráčal som na svoj byt, k svojim Volčevovcom.

Prišiel som tíško až ku dverám bytu. Zazvonil som signál – a nič. Ani po druhom raze nič. Uvedomil som si domáceho poučku, že signál vo vážnych chvíľach treba zvoniť tri razy.

Až potom sa ujo Kiril ozval: „Da, da.“ Keď som vošiel, zažil som, čo som nečakal. Celá rodina, okrem nej ujovej sestry Agafia a Maruaja, redaktor Jozef Michajlovič s manželkou a dcérou Káťou, rozostavaní po chodbe v napätom očakávaní, či som to zvonil ja. Veľa srdečnosti a radosti prejavili môjmu príchodu. Od rána, ako ma zobrali, teta Agafia vykladala karty o mojom osude a stále jej vychádzalo, že sa vrátim a skoro. Ujo Kiril, nešťastný pre to, čo ma postihlo, sa s ňou vadal, že čo pletie hlúposti, keď ho tí raz zatkli, viac ho už nik neuvidí, no s redaktorom potajme pripravovali plán môjho oslobodenia.

„Ale teba nepustili, ty si ušiel, že?“

„Ušiel.“

Stručne som povedal, ako som ušiel. Ujo Kiril požiadal manželku, aby hneď prichystala ženské oblečenie pre mňa. Tá sa pozastavila a hľadela naň, no on zopakoval to isté. Keď som bol v ženskom oblečení, rozlúčil som sa s prítomnými, teta Paulína šla so mnou asi cez dve ulice do jedného domu ku známym, kde som sa mal skryť do montážneho ka-

nála inžinierskych sietí pod podlahou domu, keby som bol niekým udaný gestapu. Na druhý deň mi priniesli mužský civilný odev, aby som sa po prvých dňoch mohol pohybovať. Obliekol som sa doň v rozhodnutí navštíviť uja Šuru, lebo v tom dome som nevedel o ničom, čo sa deje, a to bolo pre mňa zle. Cestou k ujovi Šurovi som teraz musel pretínať Kanátnu ulicu, ale vyhýbal som sa blízkosti dielni.

Na Kanátnu som vstúpil asi dvesto metrov vyššie Volčevovcov. Mal som Kanátnu len preťať a pokračovať smerom k bazáru. Bol som však zvedavý, čo sa deje v našom dome, nuž som šiel po Kanátnej tým smerom, až som zbadal pred domom stáť nemecké osobné auto a jeden gestapák bol pri ňom. Strpol som. Vrátiť sa už nedalo, mohol si ma všimnúť. Rýchlo som sa postrapatil, lebo určite mali moju fotografiu z vojenských poľných spisov, dal som sa cestou šúľať cigaretu, pri čom som gestapáka sledoval. Chcel som na sebe vytvoriť typ mestského, politicky indiferentného flákača, pre ktorého nie je nič sväté. Potom som zamieril k autu, obišiel som ho v blízkosti dvoch metrov, gestapákovi som povedal zdravstvujte a pokračoval ďalej.

Viac som už neriskoval, k ujovi Šurovi som už toho dňa nešiel. Pri najbližšej ulici, kolmej na Kanátnu, som odbočil a vrátil sa do skrýše domu, lebo som pochopil, že nemôžu prehltnúť tú horkú skutočnosť, že som im ušiel. Boli tým podráždení. Ale nemohol som byť odrezaný od všetkého, čo sa dialo v meste. Ďalší deň som si, pre zmenu, obliekol

uniformu, chcel som ísť do inej štvrte mesta, kde som v pekárňach mal priateľa. Bolo to odo mňa nerozumné ukazovať sa, ale ťahalo ma to. Už som chcel vyjsť z domu, keď sa ozvalo surové búchanie na dvere, potom na oblok. Povedal som si, že to už prišlo. Vzal som pištoľ a granát, ale najskôr som pozrel cez oblok, koľkí pre mňa prišli. Prekvapil som sa, lebo som videl len jedného, ale obyčajného nemeckého desiatnika, viac nikoho. Šiel som otvoriť, ale bol som v strehu. Keď videl moje hviezdy desiatnika, natiahol sa do pozoru, považujúc ma za nadporučíka, ospravedlňoval sa, že nevedel, že tu býva dôstojník, a šiel ulicou ďalej.

Od budúceho dňa náš partizánsky odraz Stalin zintenzívnil svoju činnosť, lebo Nemci pred svojím ústupom začali byť ešte krutejší nielen na ľudí, ale bezcitne ničili rôzne zariadenia, a hlavne budovy, ktoré mali pre budúci život mesta dôležitý význam. Boli to hlavne školy, nemocnice, železničné budovy, kultúrne zariadenia a iné. Úlohou odrazu bolo ochrániť ich, nedovoliť ich zničiť. Na týchto akciách som sa podieľal s odrazom až do oslobodenia Odesy Sovietskou armádou, čím skončila moja ilegálna a partizánska činnosť ako Slováka v Odeze.

O pol roka neskôr, asi kilometer od mesta Dukla v Poľsku, bol som ako veliteľ roty na porade u veliteľa práporu. Keď som sa vracal chodníkom cez les k svojej jednotke, čakal na mňa nejaký slobodník a vraví:

„Že si ty bol v Odeze v autodielnach!?“

„Bol.“

„A že si to ty, čo si z tej basy ušiel!?“
„Áno,“ usmial som sa.
„Ja som ten, čo som mal v tú noc službu.“
„Viem. Bol si veľmi naivný.“
„Ráno som ti niesol raňajky akoby nič, ba som ešte aj odomkol a... teba nikde! Ako si to dokázal?“
„A čo bolo ďalej, čo hovoril Tischler?“
„Ani sa nepýtaj! Nebyť teba, hádam by som tu teraz ani nebol. Šiel som mu hlásiť, že väzeň ušiel. Zdalo sa, že zošalel. Najskôr chcel telefonovať asi gestapu, potom sa zahľadel na mňa, vstal, vytiahol pištoľ so slovami – ty sviňa, ty si ho pustil! – ale ja som nečakal, až strelí. Mal som tam dievča a jej otec zariadil, že som sa dostal medzi našich, s nimi som sa dostal do Podolska a odtiaľ až sem.“
A vari niečoho ľutuješ?“
„Áno. Že som skôr oči neotvoril, tak ako ty.“

Subjektívne podmienené nebezpečenstvo

Front sa priblížil k mestu a Odeské ilegálne hnutie malo plné ruky práce, menovite bojové zložky, ktoré mali jednu z hlavných úloh – chrániť majetok mesta, hlavne dôležité a významné budovy, pred ničením. Takto teda ubiehali dni do 9. apríla 1944, kedy sa skoro ráno stretli naše hliadky s prieskumnými hliadkami frontu. Spomínaný deň bola veľkonočná sobota. V tento radostný deň som

sám sebe pripravil nebezpečnú pascu. V radostnom ošiali ma napadlo obliecť si uniformu armády Slovenského štátu, chtiac tak dosiahnuť akúsi reprezentáciu svojho národa na bojoch proti fašizmu. Pri dobývaní mesta za pouličnými bojmi pokračujú tzv. vyčisťovacie jednotky, ktoré vyhľadávajú pozostalých nepriateľov a podobných škodcov. A ja som sa za takéhoto vystavil sám v tejto uniforme. Na krátkom úseku Kanátnej ulice postávali už dve takéto skupiny – jedna bola taká, ktorej prípady sa ešte dali riešiť, u druhej nie – a mňa práve do tejto zaradili. Lenže ja som po dlhšom čase začal chýbať známym, spolubojovníkom, ako aj domácim. Dali sa dohromady, zvažovali a začali konať. Hľadali ma práve po týchto skupinách a našli. Moje uvoľnenie však nemohli riešiť strážni od skupiny, na to mal právo veliteľ mestskej oblasti. Za tým účelom bolo treba nájsť domáceho Volčeva, lebo on bol jedným z tých, čo odovzdávali mesto vojsku. Nakoniec prišiel aj s generálom a s celým zástupom známych, viedol generála rovno ku mne a hovorí mi: „Nu, Slovak, kak ty, suda popal?“ Niečo povedal sprevádzajúcemu kapitánovi, ten zase poručíkovi a mne „Nu idom, Sťjopa.“ Hneď som sa šiel preobliecť, až potom som cítil pocit slobody.

Vstup do Československého armádneho zboru

Odchod z Odesy

Prešli 3–4 dni a nastala rozlúčka s Odesou. Hlavný tón, ako ďalej so Slovákmí, vychádzal odo mňa, lebo môj domáci mal veľké slovo v mestskej rade. Ja som mu vlastne povedal, že v meste Jefremov sa formuje československá armáda na území Sovietskeho zväzu, ktorá zasiahne do bojov spolu s Červenou armádou. Bolo nás sedem Slovákov (jeden bol z Čachtíc, volal sa Jozef Hanák). I keď som bol stúpenec Rusov, nebol by som očakával takú starostlivosť o nás Slovákov (veď sme tam prišli ako nepriatelia). Do Jefremova nás sprevádzala civilná osoba – muž, ktorý nerobil náš dozor, ale táto cesta bola využitá ako dovolenka po bojoch. On mal nariadené navštíviť s nami všetky mestá od Odesy po Moskvu, poprezerat si ich a v Moskve sa zdržať dva dni, až potom nasledoval Jefremov. Boli to mestá Nikolajev, Dnepropetrovsk, Charkov, Kursk, Oriol, Tula, Podolsk, Moskva. Tá Moskva, ktorá mala v tom čase osem miliónov obyvateľov a v svetovom meradle mala druhé metro.

V Moskve sme sa zdržali dva dni, potom sme šli do Jefremova. Treba ešte dodať, že ubytovanie a stravu sme mali zdarma v hoteloch.

Medzi tým sa sídlo Československej jednotky v ZSSR zmenilo. V Jefremove bola ponechaná informačná kancelária, ktorá sa nám postarala o všetko potrebné, a my sme sa vydali na cestu za jej novým sídlom. Bolo na území Ukrajiny, neďaleko hraníc s Rumunskom. Naša tvoriaca sa jednotka bola rozložená na viacerých miestach: Mesto Černovci, obce a osady Kamenec-Podolsk, Sadagura, Baia Mare, Satu Mare. Na tomto území sa tvorila 3. čs. samostatná brigáda Československého armádneho zboru v ZSSR. Prijímali sa do nej z menovaných území ľudia, ale na vojenský boj boli úplne negramotní. Bolo ich treba vyškoliť a ja som tu mal dôležitú úlohu už aj preto, že som mal ako Slovak viac výcvikov. Určoval som, kto z mazákov bude robiť výcvik poradový a kto bojový (ten som aj sám robil).

Veliteľstvo Zboru s výcvikom náhlilo, cvičilo sa až 12 hodín denne. Nasledovali ostré streľby, a tak sa vytvorila brigáda schopná tvrdého boja. Brigáda pozostávala zo 4. a 5. pešieho práporu, z práporu automatčikov, delostreleckého pluku 3 a 4, z protiletadlového oddielu, z ženijného práporu 2, spojovacieho práporu 4, z prieskumnej, zdravotníckej a štábnej roty a autoroty. Počet členov brigády bol 5 517 vojakov.

Dočkali sme sa aj vzácnej návštevy: 18. augusta 1944 bola brigáde udelená a odovzdaná bojová zá-

stava, a to významnými osobnosťami – Zdeňkom Nejedlým a Zdeňkom Fierlingerem (mali k vojacom príhovor). Akt sa odohral pri 5. prápore, čestnej jednotke som velil ja.

Počas výcviku mala dohru naša cesta z Odesy do Jefremova. Tam, kde sme sa sústredili všetci siedmi Slováci s naším sprievodcom, sa dostavil aj neznámy človek oblečený v civile, pripadal mi čudne alebo podozrivo. Robil dojem aký vtedy a tam bol aktuálne užívaný, prejavoval intelekt, ale dala sa v ňom vidieť akási neistota. Navyše, jeho ruština bola veľmi slabá, odznievala, akoby sa ju učil anglo-či germanofil. Podišiel k nášmu sprievodcovi, predložil mu akési doklady a stal sa jedným z nás.

Rozhovor s nami Slovákmí viedol v češtine a mne nedalo, aby som sa neopýtal na jeho osud. Odpoveď bola očakávateľná: bol v nemeckej armáde sudeťák a v Odesse „zbehol“, pomohol mu akýsi odeský partizán. Trvalo nosil čiapku na hlave. V niektorom meste, ktoré sme navštevovali, som sa podujal, že pôjdem s ním všade, a podarilo sa mi na toalete vidieť jeho vlasy. Celková dĺžka asi 4–5 cm, čierne, avšak zo samotnej hlavy už vyrastali plavé. Všetko som pochopil a začal som dávať naň pozor. Okrem toho som zistil, že potrebuje často sex.

Stalo sa tak totiž vo vlaku. V ruských diaľkových vozňoch je úprava, že koľko miest na sedenie, toľko na ležanie. V našom vozni a oddelení ležala na lehátku žena vo vojenskej uniforme. Asi po

dvoch hodinách jazdy si šiel ľahnúť na vedľajšie lehátko a hádam po hodine mali styk. Po príchode na Ukrajinu späť z Jefremova nastal vážny život. Z ostatných Slovákov som určil niektorých na cvičenie poradového výcviku, ja som si ponechal bojový výcvik. Tento internacionalista, ktorého som opisoval, si myslel, že sme kamaráti, že ku mne nemusí chodiť. Ja som požiadal veliteľa práporu, aby poslal niekoho na kontrolu cvičenia a poradil som mu, aby si vybral toho „fajera“. Všetci slovenskí vojaci po narukovaní museli prejsť nemeckým výcvikom, preto som vedel, že je odlišný od ruského, ktorý učím, teda nevyšlo mu to.

Naša nová ubytovňa bola neďaleko „Kamenec-Podolsk“ – bola to osada, volala sa Žučka. Keďže som si toho blondína viac všimal, zistil som, že niekde vo voľnom čase chodieval a na ubytovňu sa vracia neskôršie v noci. Jeho vlasy podrástli a bolo jasne vidieť ich farebnú odlišnosť. Jedného dňa ma navštívil rotmajster našej armády, bol z útvaru Obranného zpravodajstva (OBZ) a potreboval informácie, zatiaľ vo všeobecnosti, že majú hlásené, že sa tu voľakde potuluje nemecký špión. Poveril ma sledovaním, čo si mám pozisťovať a všímať, že o týždeň príde zas. Po týždni už bolo známe, s ktorou ženou sa Nemec stretá z hľadiska sexu, ako aj kde sa stretáva s partnerom svojho poslania, toto som mohol OBZ poskytnúť. Po niekoľkých dňoch naše cvičenia na kraji osady na rozľahlej lúke prerušil pohyb gázika a pred ním akéhosi bežiaceho

a kľúčujúceho človeka. V ňom som spoznal nášho „fajera“ a za volantom OBZ-kára, ktorý nakoniec prchajúceho autom porazil, vyskočil z voza, založil mu železka a odviezol ho. Na druhý deň, keď mal voľno, pribehol mi poďakovať, lebo toto bol jeho prípad určený rozkazom, a hovoril mi, že to je zabehaný prípad Nemcov. V Černovci už zlikvidovali menšie centrum tohto špiónskeho hnutia.

V rámci stratégie boja sa front postupujúci na západ v tejto oblasti na určitý čas zastavil. Podľa pôvodnej stratégie mali hlavné údery smerovať po pri Karpatoch územím Rumunska, Balkánu, Rakúska a Nemecka. Išlo tu však o Slovensko, kde už bežalo Povstanie, ktorému bolo treba pomôcť, lebo Führrer svojej armáde určil, že toto Povstanie majú utopiť v krvi. Preto sa strategický plán prepracoval na boj cez horstvo Karpát, kde sa poľská Dukla stala charakteristickým miestom odbočenia z pôvodného smeru smerom na Slovensko, lebo na Slovensko práve v tých dňoch prišli početné nemecké jednotky Wehrmachtu a SS. Bola to od Führrera odplata za zradu na Slovensku, v Taliansku, a hlavne v Rusku, kde si slovenskí vojaci pomýlili, proti komu prišli bojovať.

Dukla

Postupovali sme pešo niekoľko sto kilometrov smerom k Dukle. Pochody sa konali v noci, cez deň sme spali. Pred Duklou bolo ešte niekoľko dedín a osád. V posledný deň pochodu sa nešlo spať, museli sme už zaujať prvú líniu na celú noc. V ten deň 8. septembra 1944 presne o siedmej hodine ráno začala dukelská ofenzíva, čím sa začala „Karpatsko-dukelská operácia“. Toto pomenovanie charakterizuje aj príslušný dôvod, že v smere bojov na západ, a teda aj na Slovensko, bola Dukla posledným mestom, kde sa fašisti mohli upevniť, hlavne z dôvodov zásobovania frontu a prepravy vôbec. Nevýhodou bola oblasť pohoria, kde čakajúci má výhodu výberu svojho stanovišťa (ukryť sa a z tejto pozície použiť zbraň) a postupujúci nesie riziko prekvapenia. Preto, hlavne v časovo blízkom období, sa o Karpatsko-dukelskej operácii hovorilo, resp. bola pomenovaná ako „krvavá“. Musela však „odzniet“ – išlo o Slovensko!

V tejto súvislosti spomeniem dobývanie mesta a bojový postup. Bol som veliteľom druhej čaty a zástupcom veliteľa 2. roty. Veliteľ roty bol npor. Rozentál (bratranec MUDr. Rozentála, ktorý mal ordináciu u nás v susednej obci). Pri dobýjaní dedinky ešte pred Duklou bol náš veliteľ ranený a nespôsobilý veliť, bol som teda veliteľom nášho 5. práporu poverený tejto rote veliť, mal som hodnotnosť čatára. Po dobití ešte niekoľko dedín pred

Duklou, nás čakala už len Dukla. Na tomto úseku bola časť prírodného terénu, málo vídaného: rozsadlina vrchom široká asi 10 metrov, hlboká asi 6 metrov, spodkom tiekol potôčik. Rozsadlina mala tvar klina. Celková dĺžka tohto prírodného výtvoru bola asi 50 metrov. Keď som ďalekohľadom preskúmal situáciu, požiadal som našich mýnometníkov o sústredenú paľbu, aby nepriateľ nemohol pozorovať okolie, a za ten čas jedna čata prebehne do blízkosti, ručnými granátmi a samopalmi ich vôkol obsadí a zajme ako zajatcov. V tej súvislosti som požiadal delostrelcov o palebnú prehradu na nemecké línie, kým zajatci nebudú odvedení.

V tejto rozsadline bolo hotové skladište munície, potravín (hlavne konzerv), cigariet, o zbraniach ani nehovoriac. Že išlo o náš významný úlovok, potvrdili sami Nemci vyslaním troch lietadiel, ktoré mali náš postup zastaviť (guľometmi a granátmi, strmhlav útočiac). My sme mali raneného len jedného vojaka a čata, ktorá sa tohto boja zúčastnila, bola vyznamenaná.

Ešte v ten deň, v popoludňajších hodinách, bolo mesto Dukla dobité; náš prápor postupoval stredom, z ľavej strany prápor samopalníkov kapitána Karola Pagáča, z pravej strany Rusi. V rámci nášho práporu bola moja rota z hľadiska rozloženia v strede. Na konci mesta vyúsťovala už len jedna ulica a domy po jej stranách. Jeden z týchto domov bol prázdny, tam som sa usadil ako s veliteľským stanovištom (SV). Budúci deň na 13. hodinu bol

nariadený náš útok. Bolo teda dosť času zoznámiť sa s terénom a posúdiť jednotlivé alternatívy. To hlavné rozhodnutie som ponechal na budúci deň, lebo sa už stmievalo. Ráno bolo stretnutie u veliteľa práporu, kde sa prerokovala situácia podľa máp a terénu, ako aj hlásenia od prieskumníkov, delostrelcov a letcov. Podľa týchto informácií sa prijala taktika a vzájomná nadväznosť. Od toho miesta, kde bolo moje SV, stúpala smerom ku Slovensku holý, kužeľovitý pahorok o dĺžke strany okolo 200 m. Počas dňa bol všade pokoj, len ďalekonosné delá bolo počuť. Velitelia čiat svojich ľudí poučili podľa štábnej porady. Už okolo poludnia ma pri prezeraní ďalekohľadom budúce bojisko niečím upútalo, ale nič som nevidel. Obišiel som naľavo, napravo - až som uvidel to, čo sa mi akoby marilo. Z určitého miesta som videl odraz slnečných lúčov. Po niekoľkých minútach tam už viali vo vánku listy akéhosi „kríka“. Všetko mi bolo jasné. Zavolať som si veliteľa malých protitankových diel a ukázal som mu, o čo mi ide, že o 13.00 musí byť tá prekážka odstránená. Do tohto času chýbalo niekoľko minút. Vzápätí pribehol automobil Dodge s malým delom a obsluhou. Delo bolo neuveriteľne rýchlo odopnuté a postavené do palebnej polohy. Nemci čakali na náš útok takto pripravení. Keď padla posledná sekunda, delo vystrelilo - ale strela bola krátka. Nevieť opísať tú rýchlosť, akou bolo delo opäť nabité, zamierené a vystrelené s plným zásahom. Až potom sa pohli rojnice vpred. Podrobnosti

tejto situácie, či situácií minulých alebo budúcich nie je možné podrobne opisovať, lebo toto dielo nie je „román“, ale „rozprávanie“, ako to triedi teória literatúry.

Tak prebiehali dni bojov, otriasané strelbou diel, mínometov, katúš, guľometov samopalov a ručných granátov. „Dobre“ bolo na rovinách – priestranstvách, „zle“ v lesoch – porastoch, kde výhodu má ten, kto do tohto terénu vojde prvý. Tak sa bojovalo v karpatskom teréne, kde som aj ja dostal dačo na pamäť. Pri mojom odchode do nemocnice a náhrade za mňa som zažil dramatický psychologický moment, ale nespomeniem ho. Vyliečený som bol až v druhej polovici januára 1945 – pochopiteľne, už na Slovensku. V nemocnici som dostal klasifikáciu „B“, čo znamenalo menšiu náročnosť na nohy. Keďže som bol vo vojenskej odbornosti automobilistom, bol som menovaný „autodôstojníkom“ u trofejnej brigády pre oblasť Slovenska.

Koniec vojny

Koniec vojny ma zastihol v mestečku Dobšiná v Košickom kraji, bez účasti blízkych, chápavých ľudí. Bolo to akurát v „deň slobody“ – 8. mája 1945 ! Práve som riešil problematickú situáciu po zhabaní nákladného vozidla Škoda - Diesel, ktorého majiteľom bol dobšinský primátor a liehovarník Karol Rusňák.

Jedného večera som totiž zašiel v Muráni do hostinca a tu sa mi pridala jeden domorodec. Od neho som sa dozvedel o Rusňákových autách, ale aj o lietadlách na muránskom letišti. To bola významná trofej. Boli tam stroje nemecké a slovenské, celkove ich bolo päť. Môj šéf npor. Kužel bol výsostne rád. Sadol som do auta, šiel na najbližšie letisko do Popradu, kde som trofej administratívne odovzdal veliteľovi npor. Vladimírovi Kudlovi, ktorý bol mojím známym.

Asi po mesiaci som bol odvelený do neďalekej Rožňavy, kde som bol menovaný správcom budov v mestských kasárňach. Keď sa už nová armáda konsolidovala, prišiel som naspäť, kde som naruškoval – k autovojsku do Banskej Bystrice, kde som bol poverený funkciou veliteľa autoroty pre určitú jednotku vozidiel.

V jesenných mesiacoch bol vydaný vojenský zákon, v ktorom sa určovalo pre môj ročník a moju charakteristiku ukončenie vojenskej služby, a to dňom 20. december 1945. Keď som prišiel do mojej obce, prihovárali sa mi stretajúci a oznámili mi, že celá obec vie, že žijem. Oznámil im to npor. Vlado Kudla.

V civile

Po príchode do civilu dobre mi padlo pár týždňov odpočinku a vnímania tej pravej slobody, i keď som na vojenský spôsob života bol dobre zvyknutý. No, dlho ma to nebavilo bez práce, považoval som sa za indiferentného, čomu som odporoval. V susednej obci bol notársky úrad, kde som sa zamestnal na prechodnú dobu, lebo som predtým podal žiadosť na ministerstvo vnútra do policajného zboru, čo pre odbojárov ponúkala vláda. Začiatkom júna 1946 som bol pozvaný na zdravotnú prehliadku a psychotechnické skúšky. Vyhovelo mi. Po absolvovaní prijímacích elementov pre nastúpenie do akadémie som bol pridelený na stanicu v Oščadnici, kde nás bolo sedem a stravovali sme sa u súkromných gazdín. Na stanici bola kuchyňa, no nemal kto variť. Veliteľ bol vdovec s 5-ročným chlapcom, tiež sa tak stravoval. Nebolo nám to vzácné takto sa stravovať, preto jedného dňa nás veliteľ všetkých zvolal, porozprával sa s nami a navrhol, že ak vie

niekto variť, aby sa toho ujal, že jeho služby budú adekvátne upravené. Nebolo nikoho, nuž som sa prihlásil ja. Ostatní boli poučení o malom zvýšení hodín služby, prihlásil sa intendant na prevádzanie nákupov, ako aj rezerva a zásobovanie kuchyne palivovým drevom. Moje vedomosti o varení boli pochytené od macochy a takých dní, kedy bola celý deň na roli a ja som musel pre mladšie deti variť.

Policajnú akadémiu som absolvoval úspešne. Po skončení školy som bol pridelený na stanicu na Záhorí v Rohožníku. Život tu bol fádny. Najčastejšie priestupky či trestné činy tu boli s krádežou dreva. Lesy boli blízko a dostupné bez veľkých stúpaní. Viac ako polovica trestných oznámení bola o dreve. Celá tá práca bola z tohto dôvodu jednotvárná, nezaujímavá, nebavilo ma to. Keď som prišiel na návštevu domov, aj otec začal s touto témou, vraj akoby som nebol na nič iné schopný, vraj taký obraz to robí. A to ma stále prenasledovalo. Až som jeden deň sadol a napísal žiadosť o uvoľnenie zo služieb s odôvodnením. A podarilo sa. Na hlavnom veliteľstve v Bratislave bol veľký hodnostár zo susednej dediny, plk. Rybár. U neho ako styčný dôstojník bol práporčík Surovský. Bolo ich treba navštíviť.

Pri mojej návšteve doma mi otec povedal aj to, že by mi pomohol pri zavedení dielne v tamomšom rajóne. A to bolo ono! Úspory som už mal, mohol som skúsiť.

V blízkom kaštieli bývala pani grófka – menom Szizo – Noris Krištofová a poznala ma dobre.

Moja žiadosť o prenájom veľkej kuchyne bola splnená, dielňa sa mohla budovať. Hute a železiarne ešte naplno nepracovali, nebolo dostatok výrobného materiálu (ocel, plech, skrutky, nity a pod.). Môj druh dielne sa do tohto rájónu hodil, lebo v značnej miere sa začalo stavať, ľudia potrebovali oplotiť pozemky, záhradky, sporáky, odkvapové žľaby a iný riad – k domu. Rozsah zákazníkov – počítajúc po vpredu spomenutej ceste Nové Mesto nad Váhom – Trenčín a obcí okolo nej – predstavoval viac ako 10 km dĺžkového rozsahu.

Pri zakladaní dielne ma stretol problém: v tom čase v tejto oblasti platil zákon, že pri zakladaní živnosti musí mať žiadateľ tri roky praxe po vyučení, nie tak ako po roku 1989, kedy sa úrady na prax nepýtali, živnosť poskytnutá bola. Ja som po vyučení nemal kedy získať tri roky praxe, musel som rukovať. Avšak pre účastníkov odboja od roku 1945 platil zákon č. 235/46 Zb., ktorý im túto tvrdosť zákona rušil. Musel som napísať žiadosť na Ministerstvo národnej obrany o túto výnimku zo zákona a stalo sa. Na platenie dane a nemocenského som však úľavu nemal, daň som platil 250 Kčs a nemocenské poistenie 240 Kčs, a to v dobe, keď 1 kg cukru stál 6 Kčs a jedno vajíčko okolo 0,50 Kčs. Býval som doma u rodičov, dielňa bola vzdialená cca 400 metrov. Niektoré ceny som si musel vypočítavať, iné zase poverovať, lebo pri väčších zákazkách nebolo konkurencii ďaleko ani do Trenčína či Nového Mesta nad Váhom. Dielňu som si rozčle-

nil na ľahšie a ťažšie práce, resp. na práce s oceľou a práce s plechom. Takzvané problémy som riešil pozvoľna – logikou. Moja vnútorná spokojnosť mi hovorila, že postupujem dobre.

V kaštieli ma všetok personál dobre poznal. Ešte ako chlapec som bol volaný zbierať lopty, keď sa tam hral tenis. Aleja – cesta z kaštiela na hlavnú cestu Nové Mesto nad Váhom–Trenčín vyúsťovala práve oproti nášmu domu. Ešte ako učeň som bol pani grófkou požiadavaný o zhotovenie niekoľko sto kusov vešiakov na keramiku. Išlo hlavne o čínsky a taliansky porcelán, ale o prioritnú kvalitu. Žiaľ, nemal som žiaden projekt či výkres, ani predlohu. Vyjadrili mi len želanie, že by to chceli mať z farebného kovu – mosadz či meď. Do oblasti profilu, pružnosti či pevnosti materiálu mi nik nevedel prehovoriť, to som si zisťoval sám skúšobne. Z Anglicka boli privezené viaceré vzorky takýchto materiálov – štvorcové a kruhové prierezy. Vybraný bol kruhový profil o priemere materiálu 1,5 mm so strednou pružnosťou. Zhotovil som viacero druhov závesov, odovzdal pani grófke na konzultáciu so svojimi ľuďmi. Po schválení som začal pracovať.

V kaštieli som mal vyhradenú miestnosť, kde mi nik nevkróčil. Ráno som vstával pred piatou, do 7.00 som pracoval, potom som išiel 3 km na vlak do Nového Mesta nad Váhom, kde som sa učil. Keramika bola pomocou vešiakov povešaná v na to určenej miestnosti. Úprava bola prevedená

nasledovne: každá zo štyroch stien bola predelená v zmysle na výšku na dve polovice (výška stien bola asi 5 m). Vzniklo tak osem výstavných plôch. Zárobok bol veľmi dobrý. Niečo som dal našim a za zvyšok som si kúpil oblek a plášť. Pokiaľ som bol vo vojne, môj oblek začal nosiť brat Rudo, ktorý počas tých rokov dorástol, a keďže dlhý čas sa o mne nič nevedelo, vznikol tak na nosenie obleku dôvod.

Prosperita dielne bola dobrá hlavne v lete, keď prevažovali stavebné činnosti. V zime sa prevádzali aj galantérne práce, čiže vyrábali sa galantérny tovar. V našej obci bývala tiež pani, ktorá sa zapodievala učením hudby. V Trenčíne na Sihoti, kúsok za podjazdom, mala učebňu, ale aj doma učila záujemcov z okolia. Mala vtedy okolo 50 rokov, prišla niečo do opravy. V rozhovore som poznamenal, že mám rád hudbu a je mi ľúto, že som sa ju nemohol učiť. Presvedčila ma, že nie je neskoro, že by ma zobrala do učenia. Išlo o klavír. Keďže som svoj nemal, ona požiadala grófkú o možnosť, aby som mohol cvičiť na jej klavíri, čo, pravda, bolo schválené. Na hodinu som vtedy platil 50 Kčs a za dve zimy som absolvoval 3 ročníky.

V našej obci býval mládenec, vrstovník brata Ruda, v tom období študent trenčianskeho gymnázia. Osobne sa venoval literatúre (písal veľa básní) a mal v susednej obci frajerku. V tom období som bol v našej obci predsedom Zväzu mládeže (i iné funkcie som mal), preto ma v dielni navštevovali

lo hodne občanov i mladých. Tento mládenec sa menoval Milan Bretschneider. Ako častý návštevník vedel, že sa učím klavír, a v zajatí veľkej lásky voči svojmu dievčaťu ma požiadal, či by som mu nezhudobnil jednu jeho báseň pre svoju milú. Odmietol som, veď som o kompozícii nevedel nič. No on chodil častejšie a dobiedzal. Spýtal som sa mojej profesorky a tá mi povedala o hudobno-vedných teóriách. Keďže Milan neprestal, vybral som sa do Bratislavy kúpiť patričnú literatúru, pomocou ktorej by som skúsil melódiu na slová vytvoriť. Trvalo to skoro tri mesiace, ale podarilo sa. Nemožno nepovedať, že tých začiatkov bolo veľa, ako aj tých „dúrov“, uplatnil sa však D-dur. Podrobné rozpisovanie od môjho štúdia počnúc cez mnohé začiatky a kontroly, ktoré som si sám robil, by zohralo veľa času a miesta, nebudem to robiť. Zaujímavejší je záver. Keď som to oznámil pani profesorke a požiadal ju o kontrolu „diela“ a jeho predvedenia ňou u pani grófkú za prítomnosti žiadateľa, toho času eléva maturity, dala mi protinávrh – uskutočniť to u nej doma, lebo aj zvyk na klavír hrá dôležitú úlohu. Doplnila to tým, že ona usporiada k tejto akcii „čajový večierok“, na ktorom budú mimo nej prítomní len autori. Aj sa tak stalo. Mňa však zaujímal profesorkin posudok. Vraj len jednu chybu našla, aj to nie klasickú – myslím, že to bola len zabudnutá odrážka. Milan profesorke kúpil veľkú bonboniéru a mne fľašku oskorušovice (bol synom bohatých rodičov). Najviac ma tešilo to, že sa melódia páčila

jemu – zákazníkovi, žiaľ, kópia tohto diela sa mi stratila.

V tomto prípade použijem obrátené garde príslovia – „Čo neudrží pamäť, udrží papier.“ – „Čo nezachová papier, zachová pamäť.“ Ja som si túto pieseň v živote pospevoval, keď bol na spev čas, lebo aj mne sa páčila. Milan sa stal riaditeľom základnej školy na Sihoti v Trenčíne. Keď som prišiel do Trenčína bývať, často som sa s ním stretal. Oba ja sme boli členmi Socialistickej akadémie.

Keď boli zakázané a zrušené všetky súkromné podniky a živnosti, zrušil som i ja. Zamestnal som sa v strojárskom podniku a dal som sa na štúdium.

*Strelník (vojak) Štefan Šteflovic,
ako príslušník Rýchlej divízie, Geničesk 1943*

*Presun Divízných autodielní z Bogojavlenska do Nikolajeva,
december 1943*

Vozidlá na dvore Divízných autodielní v Odese, január 1944

Dielenské prívesné vozy Divízných autodielní I

Por. Gál v priestore autodielní v Odese, január 1944

*Veliteľ Divízných autodielní I por.áut. Karol Ulrich so svojim
zástupcom por.aut. v zál. Františkom Pilzom. Odesa, január 1944*

*Príslušníci Divízných autodielní II. v Odese 1943.
Zľava: des.asp. Kozlovský, dôst.zást.asp. Adalbert Tischler
a por. Zatko*

*Oprava nákladného auta Tatra 27
v Divízných autodielních II*

*Oprava nákladných automobilov Tatra 27
v Divízijských autodielnách II*

Boje príslušníkov 1. ČSAZ v Karpatoch, september 1944

Československý tank T-34 v Karpatoch, september 1944

*Jednotky 1. československého armádneho zboru
pri oslobodzovaní Slovenska, 1945*

*Presun ťažkých guľometov počas bojov
v Karpatoch, september 1944*

*Človek nestvoril
ni zem odveká
exemplár,
čo by prevršil
výdrž človeka.*

Ozvena krvi
Zbierka básní (poézie)

Dialóg

Živou rečou rozpovedz
od začiatku po koniec
celú drámu prehroznú –
najkrvavejšiu vojnu,
otec.

V škole si sa učila
i knihy si čítala...
To bol iba údel môj,
pohltil ma vojny stroj.

Neželaj si poznať žiaľ,
aký vtedy svetom vial.
V jednom slede životom
smrť kráčala s človekom,
dcérka.

Stať sa bohom na zemi

Dedenie bez zákona.
Ešte žije a už sa radia o dedičstve...
Bola pracovitá s ambíciou, no už dožíva.
Jedovatý pavúk ju uštipol a jej imanie podelí:
- Tebe dám zospodu, odvdáčiš sa.
- Tebe dám zvrchu, zaplatia.
- Ja si beriem ostatné, zadarmo.
- Zriadil som i slobodnú zónu poslušnosti.

To všetko z koristi,
to všetko z cudzieho.
A dokonala.
Ale ohliadači nahmatali pulz.
Srdce jej bije.
Zaujímavé...

Roky tridsiate

Prebohaté storočie dvoch rímskych krížov,
Ó, Európa, máš všetko:
Uhlie, oceľ, paru, elektrinu, máš géniov i bláznov.
Tvojím vienkom – kapitalizmus.

Invalid bez nohy rozpráva o vojne.
Tej, čo bola
i tej, čo bude, druhej svetovej.
Skúsený, múdry invalid.

Roky tridsiate.
Mraky sa sťahujú
nad Európou.
Schyluje sa k neobyčajnej búrke.

Hovorí Moskva:
Dnes o dvanástej hodine
fašistické letectvo bombardovalo Kyjev
a nanútili nám vojnu...
Vstavaj, strana
ogrómnaja...
Mať zovjót,
ródina v opásnosti...

Vypadol z ruky sústruh i traktor.
Proščaj, milované mesto, rodná obec,
proščajte všetci.
A svojim „symbolickým náradím“,
to už nie po prvé
šli na oceľového tigra.
...Stretneme sa pri ohňostrojí, Válja,
po vojneé...

Východ

To nie prvý raz zachceli gegen Osten.
Zneuctená Lilie Marlen,
ich perami rozmazaná,
šla s nimi ako také.
To nebolo všetko.
Šiel s nimi Gott,
nová Európa,
Sieg
a plné Kopfy Übermenčov.
Brata,
čo môj podiel z ich rúk prijal,
prinútili platiť.
Draho.
Krvou a slobodou.
Gott mit uns.

Blesková vojna

„Zničiť
a vygumovať z mapy
bolševické Rusko,
ten kolos na hlinených nohách.
Podľa nášho plánu
-Barbarosa-,
meine Herren,
skončíme s ním za
OSEM TÝŽDŇOV!“
To bol povel, príkaz, požehnanie.

A rozbehli sa spurné čižmy
po bohatých lánoch a mestách,
drancovali a postupovali.

Poslanie vybranej rasy

My, Nemci,
máme poslanie
od boha
stretať svet
a stať sa jeho pánmi!
Naše metódy,
naše prostriedky
sú dokonale premyslené
a ľudia vyškolení.

A naozaj začali trestať svet.
Ale ešte niečo im chýbalo. Príčina!
Nie tá ich.
Objektívna príčina!

Metódy: likvidácia, návrat nežiaduci.
Prostriedky: olovo, plamene, plyny, hlad.

Vianoce v Moskve

Führer rozhodol:
„Vianoce
v štyridsiatom prvom
chcem sláviť v Moskve!“

Nechápaví Rusi
neumožňujú splniť rozkaz führera!
On, chudák,
bol šokovaný prejavom Stalina
na dvadsiatom štvrtom výročí
októbrovej revolúcie
v Moskve.
Bezočivosť!

Lenže za osem týždňov
iba na prahu Ruska zastali
i so svojimi tigrami a sedemhlavými drakmi.
Lebo ďalej akosi nevládali.

Začali preto svoje pokrivené rady
vyrovnávať.
A podarilo sa.
Posledný dorovnali v Berlíne,
v máji roku Slávneho, za pomoci
Rusobolševických úderov.

Precitnutie

Padá súmrak, padá, padá,
clivosť v duši miesto hľadá.
Chmáry temné slnko skryli
– prežiť tú noc bude sily?

Chmáry temné, súmrak šedý,
dravec nám na erbe sedí.
Blenom plúje, zuby cerí,
hor' sa, sitnianski rytieri!

Spadla kliatba neschopnosti.
Z utrpenia, veľkej zlosti
povstali rytieri zeme,
ubrániť slovenské plemä.

On chce Moskvu dobyť
a Rusi tam oslavujú.
Veď im on dá!

A skutočne, začal dávať
okupované územie späť
a neprestal, kým ho nevrátil.

Práve na tie Vianoce
kremelský orloj odbíjal
do rýmu pamfletu na fűhrera
jeho neslávnej púte späť:
„Moskvu – stolicu,
Moskvu – krásavicu
my nikdy nikomu nedáme!“

Tűžba devy

Píšem ti lístok, milý môj,
v ďaleké kraje sveta,
myšlienok k tebe letí roj,
ty moja láska svätá.

Pohoda u nás veľmi zlá,
chmáry sa zemou stelú.
Dýchať sa nedá, len spolu,
Tatru už nevidno celú.

Po dome našom prekrásnom
smrtiaci pavúk chodí,
pokoja nedá naším snom,
v našej sa krvi brodí.

Ó, príď už milý, víťaz môj!
Príď stretať zlobu,
neváhaj, vezmi ostrú zbroj,
vydobyť lepšiu dobu.

Emisári priateľstva

V zástupe zradené vagóny stoja.
Na východ odídu vojaci mladí,
pretrhnúť reťaz pút, slovanstvo spoja.
Spoja a vytvoria priateľstva rady.

Nadarmo príkazy, zákazy zneli,
stýkať sa, pomáhať žiteľstvu v biede.
Našli sa srdcia ich, čo láskou tleli –
fašizmus ničili v spoločnom slede.

Utíchla zbraní reč, sloboda kvitne,
duše a telá z rán sa vyliečia.
Hrdinov šťastná vlasť na hrud' si primkne –
tí novým hitlerom výpady spriečia!

Tryzeň

Vojna je zlo.

Má toľko zložíek,
koľko chutí horkosti
preglgnúť dá.

Vojna je zlo.

Ľudia s ním chodia,
nosia ho, hrbí ich.

Zapľňa cesty,
krajiny, Zem...

Ponad ňu ako plod,
ako jej následok
túžba sa vznáša.

Rozhovor o vojne Hľadanie vinníka

Na krídlach mýtu
šla túžba vinníka hľadať.

Na krídlach mýtu
vošla mu do sna,
aby ho zaviedla,
aby ukázala
i pohovorila
o veľkom ľudskom utrpení.

S ním,
vinníkom,
führerom.

Túžba národov

Túžba.
Jedna veľká,
z miliónov malých,
najrozmanitejších,
najviac opakovaných;
aby vojna skončila.

Túžba.
Prerastá planétu
a stále mohutnie.

Lež gravitačný zákon Zeme
ju drží tu,
kde ľudia trpia,
strádajú,
umierajú.

Potrestanie sveta

Svet je skazený.

Je postihnutý červeným morom
ruského bolševizmu.

Treba ho stretať!

Tú úlohu
Boh zveril nám,
čistej rase.
Gott mit uns.

Odôvodnenie vojny

Proti komu a prečo vediete vojnu,
vodca?

Ako to, že to neviete?
Kto ste?

Som apoštol mieru a trpiacich vojnou.

Teraz niet času na mier,
teraz je vojna.
Ale poučím vás.

My,
hlavná os
Berlín – Rím – Tokio,
vedieme vojnu
proti celému svetu...

Teror

Bezočivosť!

Nedovolíme študovať,
nedovolíme milovať,
nedovolíme šťastie!

Žiadame poslušnosť,
žiadame oddanosť,
žiadame lojalitu!

Kto taký nebude,
gestapo
a koncentračný tábor
ho prispôsobia!

Ľudské želanie.

Ľudia nechcú vojnu, vodca.

Ľudia chcú žiť,
pracovať,
milovať.

Chcú kovať pluhy,
siať zrna,
chcú študovať,
byť múdrymi,
byť šťastnými,

slovom, chcú žiť.

Pozrite, Moskva!

Tá, ktorú obliehate,
a na jej Červenom námestí
k výročiu revolúcie
sa koná
slávnostná prehliadka vojska.

A tu končí vaša sláva, vodca!

Pozrite, Stalingrad!

Kotol.

Váš Pavlus

nikdy z neho nevyjde!

Zviera ho

nepriestrelný pancier

zakalený nízkou teplotou.

Prechádzka Ruskom.

Hľa, Rusko, vodca!

To, ktoré ste chceli rozbiť,

pokoriť,

z mapy vymazať.

To, ktoré meria polovicu dĺžky Zeme,

rozlohou šestinu sveta,

Ktoré ešte nikto nedobyl.

To, ktoré píše nové dejiny

podľa veľkých vedcov vašej zeme

Marxa a Engelsa.

To, ktoré malo a má Lenina,

sovietsku moc,

plus elektrifikáciu.

To Rusko nikdy nedobijete, vodca!

Biela Rus.

Utrpením ju najviac postihujete.

Máte pre ňu

dvestošesťdesiat

koncentračných táborov!

Vybudovali ste dva

i pre deti!

Zabíjate tu

každého štvrtého občana!

Ale máte tu aj odplatu:

Partizáni

toto vaše úsilie

oceňujú...

Odesa,

mesto hrdina.

Draho ste zaň

platili

a nie je vaše.

V jeho útrobach žije

sovietska vlasť

i jej spojenci.

Do jeho útroh

vy nikdy nevstúpíte –

bojíte sa!

Prechádzka Juhosláviou.

Váš náčelník štábu Keitel, prikázal:

„V tejto zemi zabíjajte dôsledne.

Postupujte pri tom zvlášť kruto!

Životy týchto ľudí

sú bez hodnoty...”

Príkaz sa plnil.

Za jeden deň zabili
sedemtisíc ľudí
zobraných z ulíc,
zo škôl celé triedy...

Za očistenie
zakrvavených číziem
po tejto práci“
zaplatili malí čističi topánok
svojimi životmi.

Prechádzka Poľskom.

Šéf SS Himler prikázal:

„Poliaci musia zmiznúť zo sveta...”

A vybudovali ste
najstrašnejšiu sieť
koncentračných táborov,
najmodernejšie továrne smrti –
Osvienčim – Brezinka.

Zabili ste tu
štyri milióny ľudí,
dva aj pol milióna
detí, vodca!
Zabíjate v tejto zemi
každého piateho občana!

Prechádzka Nemeckom.

To je vaše Nemecko, vodca.

Tvrdý a neúprosný boj.

Za frontom rozbité mestá, obce,
na fronte hynú
vaše posledné vojská.

Áno, vodca.
Vaše krvavé dobrodružstvo
skončilo
a bude potrestané!

Životy,
ktoré ste vyhasili,
volajú po treste
za vašu genocídu!
Ja, túžba trpiacich vašou vojnou,
sa tu mením
na čin.

Prechádzka Československom.

Nie, vodca,
táto zem vám nie je oddaná.

Má svojho Fučíka, Nálepku, Svobodu,
má svoju veľkú túžbu
po mieri.

Má svoje povstanie,
Svobodovu armádu v Rusku
a pevné bratstvo
so všetkými národmi v povstaní.

A ich povstanie, vodca,
v krvi neutopíte!
Oni povstali duchom –
a ten je nesmrteľný.

Slávny deň národov

Kapitulácia.

Pánmi sveta
chceli byť,
trestať ho chceli,
jeho mapu prekresliť.

Milióny životov
národov tohože sveta
platili ich ambíciu.

A hľa!
K nohám tých,
ktorým najviac ublížili,
museli zložiť
kapitulantské zbrane.

Na znak víťazstva
a konca utrpenia
vztýčili nesmrteľní
červenoarmejci
na Reichstágu
červenú zástavu.

Smutný deň vodcu

Akási túžba ho zvierla...

A hľa, aký je!
Ani berlínska kanonáda,
ani Hlavný stan,
ani Eva Braunová
nemajú naň vplyv.

Čosi veľmi ťažké má na pleciach,
ohýba ho,
nevládze uniešť.
Akési veľké bremeno.

Zmohol sa ešte
na jeden výstrel z pištole.
Posledný.

To bremeno viny
bolo naozaj veľké...

Svetlo sviec

V časoch,
keď nízko nad zemou
ťažké mraky viseli,
keď sa zotmelo
a ukrutná búrka zúrila,
človek zhasínal sviece,
aby upokojil poblázneného boha.

Ale nepomohlo.
A začal opäť sviece zapalať,
aby si lepšie pozrel boha
a udel ho do tváre
rukavicou
z ohňa a ocele utkanou.

Odkaz

Dve generácie

Rozprával mi raz môj otec,
ukazujúc vpredu kopec:
„Keď ty ešte malý si bol,
zúril o kopec veľký boj...”

Bojisko tu kedys' bolo.
Lež hľad', synu, čo sa stalo:
Popod kopcom, kde pust' bola,
bleskovod na hroma volá,
tam vľavo chalúčky spali,
kde sa palác nebom halí,
a tam, kde plávali plte,
voda pojí voltmi siete.

Keď žiara sviec
splynula s vychádzajúcim slnkom,
clona mrakov bola prekonaná.

Lež človek musel súboj dokončiť.
A dokončil ho.
Ako víťaz.
A bolo po búrke.

Preto bohovia títo
nech si pamätajú,
že človeka poraziť nemožno!

Odkaz

Som jeden z tých,
na ktorých už len dejiny
pamätajú
a spomínajú.
Lebo človek na všetko myslieť nestačí;
myslí na život
a nie na smrť.
A ja som mŕtvy.
Lež nezomrel som smrťou prirodzenou –
a takých je nás veľa.
Tvoríme širokú a dlhú trasu:
od víťazstva po víťazstvo,
od Moskvy po Berlín, celá Európa,
Arábia, Ázia, Afrika – celý svet.

My sme boli smena prvá
keď začala éra nová.
Slobodu sme mečom brali,
šťastie kladivom kovali.
Vám však, synu, smene druhej,
ostáva už úloh menej.
Na základoch našej smeny
dostavajte život pekný,
by ste vy – tak, ako my vám –
odovzdali pokoleniam
tie najlepšie práce plody,
bo také poslanie ľudí.

Hovorili o nás, že sme drahé semená,
že z nás vyklíči strom
s najvzácnejším ovocím.
Ten strom a ovocie
môžete len vy, žijúci, pestovať.

Keď ako duch dávnych bojov
svetom prechodím,
opäť počujem zvuky a reči
ako pred rokmi.
Lež teraz ide o viac:
ide o strom vyklíčený z nás,
o váš strom a jeho ovocie,
živí ľudia!

Zo zbierky Nový život

Sonet

Štart
Zlatými písmenami zapíšte ten deň,
čo prestal človek byť na zemi väzeň.
Zatúžil po hviezdach, zatúžil poznať,
zatúžil ku hviezdám rozviedku poslať.

Pre šťastie talizman ukul si najprv,
pre jeho čistotu vylieval aj krv.
Hviezdička, to zemské, nosil ju v čele,
ktorej pod znamením dobýjal cieľ.

Kozmonaut štartuje, raketa stúpa
s hviezdíčkou na čele, ku hviezdám húta.
S hviezdíčkou na čele ku hviezdám letí.

Tak skutkom stala sa rozprávka detí.
Lež deti nevedia, že v hviezdke malej
mocné sú motory epochy našej.

Sonet hrdinom

V samote prírody, v tichu,
v zóne hôr, vtáčieho trilku,
kde šumia koruny sosien,
priortí spia večný svoj sen.

Bolí to poslovia mieru,
za všetkých jedinú vieru:
ukončiť vojny už zloby.
Platidlom boli ich hroby.

V krásnej slovenskej zemi,
prírody, lesov – hôr v tieni –
v zápase ukrutnom padli.

V zime len kvety im zvädli.
V srdciach však, teplo kde vládne –
tam žijú, tie nie sú prázdne.

Únik z moci šelmy
(Slovenský vojak – partizán v Odeze)

Ing. Štefan Šteflovíč

Jazyková úprava: *Zuzana Ondrejková*

Grafická úprava: *Ivan Kocák*

Fotografie: *Archív Múzea SNP, Banská Bystrica*

Ing. Štefan Šteflovíč

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania

Kapitulská 23

975 59 Banská Bystrica

www.muzeumsnp.sk

Tlač: *DOLIS s.r.o., Bratislava*

ISBN 978–80–89514–34–2